

Ludovít Novák,

FONOLOGIA A ŠTÚDIUM SLOVENČINY.

(Dokončenie.)

Ale vráťme sa k synchronickému rozboru fonologického inventára nášho spisovného jazyka a našich nárečí! Pretože miesto je tu vymerané, všimnime si aspoň najcharakteristickejších zjavov!

Videli sme vyššie, že spisovná slovenčina a vo väčšej miere ešte severná oblasť stredoslovenských nárečí je charakterizovaná vo vokalizme medziiným aj dvojhláskami, platiacimi za slabičné dlžky, ktoré sa fonologicky rozkladajú v dvojce foném po sebe idúcich a v jadre jedinej slabiky spojených. Objektívna kvantita obidvoch složiek pritom vzájomne sa kolíše, takže realizácia prvej složky môže sa viac-menej blížiti typu konzonantickému (*i* v *ja*, *je*, *ju* k *j*, *u* v *uo* zasa k *w* až *v*), ale ani týmto, ani ničím iným nemení sa fakt, že subjektívne, t. j. pre jazykové povedomie, sú tieto dvojhlásky ako celok ekvivalentné jednej dlhej. Ako sme už vyššie boli povedali, tento zjav zas nerozlučne súvisí s rytmickým zákonom krátenia, ktorý štruktúrne (pozične) pripúšťa tieto dvojhlásky iba tam, kde sú možné aj dvojmorové dlžky homogénnych samohlások. V neutralizačných bodoch po predchádzajúcej dlžke, kde stoja iba samostatné krátke alebo krátke kombinátórne, teda závisle, nesamostatne alternujúce s dlhými, namiesto dvojhlások *ie*, *ia*, *iu*, *uo* stoja kombinátórne alternanty *e*, *a* (*ä*), *u*, *o*.

Všetko toto, tak charakteristické pre slovenčinu literárnu a čiastočne pre stredoslovenské nárečia, je hlboko cudzie ostatným slovenským dialektickým oblastiam aj češtine. Preto dokonalé osvojenie spisovnej slovenčiny je úloha neobyčajne ťažká pre príslušníka nestredoslovenského nárečia. Normálne najmä „Zá-

padniari“ vytvorili v tomto smere — ako v nejednom inom — dialektické varianty spisovnej výslovnosti a vlastne do istej miery aj fonologie, lebo v svojom jazykovom povedomí premeňujú, prehodnocujú spisovne jazykovú skutočnosť fonologickú na typ im bližší. Nakoľko západoslovenské nárečia alebo nepoznajú vôbec diftongy (ako na pr. skalické nárečie), alebo ak sú v nich „diftongické“ útvary, tie sa rozkladajú na *i* či *j* + najčastejšie dlhú samohlásku (*vjera*, *božjá*, *iu* takmer nikde nejstvie, lebo je *božú*, *znameňú*, za *uo* taktiež najviacej ostáva *ó* či *ú* alebo je zaň *vó*, *kúň*, *kón*, *kvón*). Príslušníkom západných nárečí bez rozdielu je úplne cudzie poňatie dvojhlásky, kde by boli obidve složky krátke, ale ktoré by dovedna tvorili slabičnú dĺžku, štruktúrne, teda aj subjektívne ekvivalentnú jednej dlhej. Preto Západniari — okrem veľmi vzácných výnimôk — interpretujú nielen *ie*, *ia*, *iu*, *uo* ako *i* či *j* + *é*, *á*, *ú* a *u* či *u* + *ó* (alebo ešte častejšie prosto *ó*), ale ani inštrumentál na *-ou* (*ženou*, *kostou*, *dobrou*, *tebou*) nechápu ako *o* + *u*, vidiac v koncovke *-ou* podľa nevhodnej, hybridnej, iba z češtiny prejatej grafiky „dvojhlásku“, a čítajú ju ako v *sínoy* (pis. *synov*, fonol. *sínov*), *meč králoay* atď. *óf* (*ženóf*, *sínóf*, *králof*), oveľa vzácnejšie počuť u nich snahu vyslovovať aj ako-tak zreteľne *u*, ale netotožné s *u*).

Naopak nie je zasa bez príčiny, že „Východniari“, ako mi to potvrdila viacročná skúsenosť u kolegov akademikov v pražskej Štefánikovej kolejí, pri dvojhláskach ťažkostí nemajú. Nakoľko im je kvantita pôvodne neznáma, naučia sa v škole klásť dĺžky iba tam, kde ozaj sú, a vyslovovať dvojhlásky prosto ako dve krátke spojené v jedinú slabiku. Pre nich je teda spisovná slovenčina štruktúrne bližšia ako čeština (už i pre menšie funkčné zaťaženie kvantity).

Ďalším charakteristickým rysom spisovnej slovenčiny sú dlhé slabikotvorné *ř*, *l*, (*křdeř*, *vřča*). Štruktúrne treba k nim pripočítat aj *i*, nakoľko *i* a *j* tvoria v spisovnej slovenčine a vo väčšine nárečí jedinú fonému. Vec sa má tak, že kým slabičné *ř*, *l* a slabičné *i* sú základnými variantmi, ktoré majú účasť aj v kvantitatívnej korelácii (teda *ř*, *l* ako *ř*, *r*, *l*, *j* zasa ako vedľajšie, kombinatórne varianty sa dopĺňajú vždy dvoje a dvoje v jednu jedinú fonému. Pritom slabičná funkcia týchto troch foném nie je pre ich charakter podstatná, nakoľko vyplýva iba z fonologickej štruktúry morfému: v susedstve samo-

-hlásky sú neslabikotvorné, inde všade slabikotvorné (*rok, lomíť, krotíť, kloníť* — *krk, vřba, vlk, zamíknut*).

Neuviedli sme príklady *i*-ovej (= *j*-ovej) fonémy. Úmyselne: *i*-ová fonéma, hoci má mnoho podobností s *r*-ovou a *l*-ovou fonémou, má bohatšie štruktúálne možnosti. Môže stáť nielen v susedstve samohlások (*Ján, jar, kraj, boj*), ale môže figurovať slabične aj na začiatku, aj na konci slova (*ihla, i, pekný, kosti*) a môže tvoriť s *e, a, u* slabične dlhé dvojhlásky *ie, ia, tu*. Preto má teda *i*-ová fonéma, realizujúca sa v dvojhláskach a na konci slova po samohláske najčastejšie ako *i* (*kroj*, fonol. *kroi*, fonet. *kroj*) postavenie osobitné.

Fakt, že *i* a *j* tvoria jedinú fonému a že táto fonéma ako aj *r*-ová a *l*-ová účastnia sa na fonologickej korelácii kvantitatívnej, charakterizuje spisovnú slovenčinu najmä oproti spisovnej češtine. Tejto charakteristiky strednej slovenčiny značne ubúda smerom východozápadným. Východná slovenčina *r, l* slabičných takmer všeobecne, dlhých *ř, ľ* zasa vôbec nepozná.

Z iných dialektických foném stačí spomenúť aspoň stručne toto:

1. K v o k a l i z m u : časť periférnych stredoslovenských nárečí má nové dlhé fonémy *ó* a *é*; tak v časti gemerských nárečí, kde je aj protiklad *ā* — *ā* a kde *ie, uo* zo starého **ō, *e* bolo dalo na mnohých miestach *ia, ua*, skupiny **ei* a **ou* daly nové dlhé *é* a *ó* (*dobré* < *dobrej, chlapó* < *chlapou*); podobne v časti novohradských nárečí, kde za staré **ā* a **ý* sú diftongy *ei* a *ai*; vôbec tieto severovýchodné novohradské nárečia, tak sa mi vidí, majú zvláštnu fonému *ɤ* (= zadnejšie *e*) nielen v diftongoch (*raip* < **ryb* proti *řehař*), ale aj samostatne (*rəbə* < **ryby* proti *vede*); je zaujímavé, že tieto periférne nárečia (novohradské i gemerské), kde sa prejavila takto tendencia stvoriť k *e, o* nové dvojmorové dĺžky *é, ó* (= *e, ō*), nepoznajú ani rytmický zákon.

Ostatné nárečové rozdiely netýkajú sa tak foném samých, ako ich fonologického zaťaženia (= funkčného využitia) a kombinačne štruktúrálnych odchýlok. Tak na pr. *i, u* sú na západe častejšie, t. j. viacej využité, *e, o* zasa menej ako v strednej slovenčine. Je tiež rozdiel v tom, ako sa fonémy zúčastňujú v domácom inventári kvantitatívnej korelácie: kým *é* je obmedzené v spisovnej slovenčine iba na slovo *dcéra* a typ *dobré, dobrého, dobrému* a kým *ó* v nej celkom chýba, v západných nárečiach sú tieto fonémy veľmi časté,

najmä v zóne bližšej k strednej slovenčine (*koň, kvôň, vjera, véděl, védól* ap.). Najzápadnejšie nárečie (skalické), ktoré zmenilo každé **ō* v *ú*, prejavilo na druhej strane tendenciu stvorit i v domácom lexiku nové dlhé *ó* (*dójiť* = dojiť kravu; *dójiť* = prísť ako *nájiť, véjiť* a pod.) V tomto nárečí je kvantita z celého Slovenska pomerne najviacej fonologicky zafažená. Na druhej strane zasa nepozná toto nárečie vôbec nijaké nepravé „diftongy“ (ani typu *vjera*, nakoľko je *vira*, ani typu *kvôň*, keďže je tam *kúň*).

K alternáciám morfológickým aspoň toľkoto: západné ani východné nárečia závislých alternácií vokálnych vôbec nepoznajú; druhou zvláštnosťou je, že alternujú veľmi často timbrovo (kvalitatívne) rozličné vokály (na pr. skalické nárečie *ú/o*: *kúň* — *koňa*; *í/e*: *vira* — *veru*, *rikať* — *reku*, *réci*). Ďalší rys, ktorý vyplýva vlastne z prvého: je tuná väčší počet alternácií či kvantitatívnych, najmä tiež alternácií koncovkových, v spisovnej slovenčine takmer úplne neznámych (na pr. ešte zo skal. nár.: 1. *vedu* — *věsf, véděl, hon* — *hóniť, dožadovať sa* — *žadať*, 2. D. V. sg. *sinu* — G. pl. *sinú*; A. sg. *ženu* — I. sg. *ženú*, V. sg. *Žide* — N. pl. *Židé*; G. D. L. sg., N. A. pl. *husi* — G. pl., adj. *husi* ap.).

2. Ku konzontanizmu: pokiaľ ide o archifonémy (k významu porovnaj vyššie), treba najsamprv poznamenať, že sú takmer všade rovnaké ako v spisovnej slovenčine, iba kde-tu chybujú príslušné znelé (tak na pr. na západe v skalickom nárečí *z* = *dž* a *ž* = *dž*). Nové, časté archifonémy, teda aj fonémy sú iba *f* (= tvrdé *f*) alebo *w* (= bilabiálne *v*, vyslovované na konci slabík *u* a označované nie celkom správne vo fonetickej transkripcii všade *u*). Ale tieto dve fonémy nikde sa zároveň nevyskytujú (*chľap* či *chŭap*). Niekde popri nich vôbec *f* neprichodí.

K iným zvláštnostiam aspoň toto: zmeny *f, d' > c, z* (najmä v západných a niektorých liptovských nárečiach) neznamenajú vznik nových archifoném a u *z* aspoň väčšinou ani vznik nových foném (*zeci* < *deři*, pred tým už *víc, viac*... a aspoň väčšinou *meza*); fonologicky je teda možné príslušné nárečia charakterizovať nedostatkom foném *f, d'*, zväčšením funkčného zafarbenia foném *c, z* (iba niekde miestami na západe tiež vznik korelatívnej fonémy *z*) a napokon novými alternáciami typu *cl/f, z/d* (záp. *svací, svace* — *svatí, svatě; vižim, vizá* — *vidal, nevidaní*). Veľká časť týchto nárečí, najmä tie, čo nepoznaly predtým ani „mäkkého“ *f*, zmenila tiež osihotené *ň* v *n*. Možno ich vplyvom

aspoň niekde vôbec rad *t, d, ň* (*t*) bol zmenený v *t, d, n* (*l*); tak na pr. v nárečí myjavskom, možno vplyvom nárečí trnavských, kde *t, d* dalo *c, z* a kde je iba *l* (či *t, w*) a *n*. Myjavský typ, kde je *teŕi, neni* (tvrdo, nie *teŕi, ňeni!*), môže sa zas charakterizovať zjednodušením systému, kde nepribudlo síce nových foném (iba staré sú viac zatažené), ale kde zasa splynuly staré alternácie typu *n/ň, t/t, d/d* (a možno *l/l*); na pr. *žena* — *žeňa* je dnes *žena* — *žene* (vždy s tvrdým *n*!).

Inde zasa vidieť zvýšenie funkčného zataženia foném zväčšením počtu „mäkkých“; tak na pr. v juhostredoslovenských, najmä vo zvolenských nárečiach každé staré *fi* (<*ty*) dalo *fi*, takže tam teraz spojenie *fi* vôbec nejestvuje; podobne *di>di, ni>ni* (*li>li*); porovn. *fi* (= *ti, ty*), *dim, pekni, defi viedfi* a pod.

Toľkoto aspoň z konzonantizmu pre charakteristiku nárečových pomerov, nakoľko aj ostatné dialektické zvláštnosti daly by sa zaradiť do niektorého z uvedených typov.

*

Ostáva nám povedať ešte niekoľko slov o syntaktickej fonológii slovenčiny.

O vetnom prízvuku bola reč už vyššie. Teraz niekoľko slov o slovenskom *s a n d h i*, t. j. o zmenách na hraniciach slov (na slovných predeloch) vo vetnej súvislosti.

Predovšetkým slovenčina oproti češtine, východným a západným nárečiam nepozná takmer vôbec t. zv. *h l a s i v k o v ú e x p l o z í v u*, čiže *ráz* (označuje sa najviac ako *ʔ* či apostrof *ʹ*, *ʼ*; vyslovuje sa na pr. pri kašľaní so slabým neurčitým vokálom blížiacim sa k *õ* či francúzskemu ženskému *ə*: *venír* = *ventr*). Spisovná slovenčina pripúšťa ho iba pred samohláskou na začiatku vetného taktu a po pauze (teda, ako sa tiež hovorí, na absolútnom začiatku slova), ale ani tam nie je to hláska obligátne, lež fakultatívna, ktorá môže, ale nemusí byť prítomná. Vôbec podľa vlastných pozorovaní vidí sa mi, že častejšie neprichodí a že je i tuná teda dosť vzácna (na pr. *ʔale čo bi ste ta xodili!*, *noʔa čo na to povieŕe?* popri: *no_a...*).

V prostriedku slov a na konci „*ráz*“ vôbec neprichodí. Je tu veľký rozdiel medzi spisovnou češtinou a spisovnou slovenčinou, nakoľko spisovná čeština užíva „*ráz*“ (*ʔ*) ako jeden z fonetických znakov slovného predelu a fonologie složenín (1. *ʔokno, ʔano* vždy!; 2. *jednoʔoki, naʔučif*). Západná slovenčina

je v tomto ohľade čiastočne bližšie češtine, čiastočne slovenčine. No je zaujímavé, že na pr. v skalickom nárečí je „ráz“ hojne využitý v systéme interjekcii (?o?, ne?, no?, ne?ě a pod.). Lež nikde ? nie je fonémou v intelektuálnej zásobe lexikálnej.

S prítomnosťou „rázu“ súvisí v češtine aj zjav, že párové spoluhlásky sa vyslovujú neznele pred samohláskami nasledujúcich slov (na pr. *nať?oknem*, *poť?oblohou*, *sťameriki* a pod.). Toto nielenže slovenčine je neznáme, ale naopak párové neznelé menia sa takmer bez výnimky v znelé pred akoukoľvek (teda aj nepárovou) znelou a samohláskami (*s*, *z* *angliou*, *z domom*, *z vedomím*, *z mládou*, *z novinou*, *z ľadom*, *z rukou* atď.). Ale musíme zdôrazniť, že toto pravidlo platí všade, teda nielen pre spojenie predložky s menom (typy: *máť ma rada?*, *ten kuož_otfeba ñexcem!*). Dokonca aj predpony vždy, počiatočné skupiny veľmi často sú zasiahnuté tendenciou asimilovať neznelé v znelé (typy: *zvázok*, *zviazať*, *zložiť*, *zniesť*, *zme*).

Táto zvláštnosť strednej slovenčiny dá sa fonologicky charakterizovať takto: *s/z*, *z/s* atď. sú tuná závislé, kombinátorne sandhiové alternanty tejže morfonémy, pravda, alternanty v stupnici závislosti nižšie stojace ako na pr. nesandhiové, iba morfológické kombinátorne alternácie kvantitatívne, o ktorých bola reč vyššie, a pritom aj iného charakteru, nakoľko sa znelá a neznelá strieda nielen podľa rozličných pádov, ale aj podľa vetnej súvislosti (na pr. *hať* — *hada*; *hať sa utiahol* — *had je nebezpečný*, *had_of toho ofskočil*). Že toto striedanie nie je iba čistou fonetickou asimiláciou, ale že je fonologickým striedaním alternácií, hoci kombinatórnych, ukazuje fakt, že listy prostých ľudí zo stredného Slovenska ich značia obyčajne podľa výslovnosti. Že nejde o fakt iba fonetického významu, potvrdzuje ďalej okolnosť, že striedanie „znelá/neznelá“ a naopak podlieha zväčša iným zákonom štruktúrnym ako v prostriedku slova. Tak na pr. kým uprostred slova, alebo lepšie v hraniciach tohože slova, môže nasledovať neznelá + samohláska alebo nepárová znelá (*m*, *n*, *ň*, *l*; *r*, *l*, *j*), pri stretnutí sa dvoch slov vo vetnom takte, vo vetnej súvislosti nemôže tento prípad takmer vôbec nastať (na pr. *som*, *svoj*, *uosmy*, *osol* ap. — *z_otcom*, *z_väzbou*, *zañez_obraz* *jemu*, *kuož mi doñes*, *aš ťi to poviem* — *až_on tag_urobi* ap.).

V spisovnej češtine v sandhi platí iba striedanie párových znelých a neznelých, takže na pr. koncová párová ne-

znelá (*t, s, p* atď.) mení sa na príslušnú znelú (*d, z, b*) normálne iba pred slovom, začínajúcim párovou znelou (na pr. *vús, voza — vús vjel, vúz dojel; vús ?aňi blíš nedojel* atď.). Dôležité je, že v češtine počiatkové samohlásky v sandhi i na morfémeckom šve medzi predponou a koreňom alebo medzi časťami složeného slova, ako sme už povedali vyššie, artikulujú sa s „rázom“ (?). Znamená to, že tu majú samohlásky vlastne neznelý začiatok, ku ktorému sa čo do neznelosti „pripodobní“ párová znelá ako neznelá. Teda aj v češtine platia iné štrukturálne zákony v sandhi ako v hraniciach jediného slova (tam sa totiž znelá nemení na neznelú pred samohláskou: *dá, tvá, vaďa,*), lenže iné ako v spisovnej slovenčine.

Celá vec súvisí akiste s faktom, že 1. v spisovnej slovenčine niet nepárových neznelých (nepárové *ň, n, m, l* sú znelé); 2. že o *r, l, j*, ktoré sú kombinatónnymi variantmi *r*-ovej, *l*-ovej a *i*-ovej samohláskovej fonémy, platí to isté, čo o samohláskach, a že 3. samohlásky, ktoré v sandhi i na morfémeckých švoch nikdy nemajú neznelý začiatok, pripúšťajú tamže pred sebou iba znelé.

Fakt, že v sandhi platia iné štrukturálne zákony ako uprostred slova, rôzne, pravda, v češtine oproti slovenčine, podtrhujú v oboch jazykoch samostatnosť slova ako takého, ktorá je v týchto jazykoch nesporne väčšia ako na pr. v maďarčine, francúzštine, angličtine atď. To zasa súvisí s morfológickou štruktúrou češtiny a slovenčiny, s rozvinutým syntetickým časovaním a skloňovaním, s menej komplikovanou sústavou syntaktickou a s voľnejším nemorfologizovaným slovosledom oproti analytickej flexii (*du père — ofca, au père — ofcovi, je porte — nesiem, tu portes — nesieš* atď.) so složitou sústavou syntaktickou a sémantickou, napokon s tým súvislým pevnejším slovosledom najmä vo francúzštine a angličtine.

Ale pritom treba poznamenať, že spisovnú slovenčinu oproti spisovnej češtine charakterizuje relatívne väčšia samostatnosť slova najmä preto, že slovenčina pripúšťa nepomerne menej homonymitu, a takmer vôbec ju nepripúšťa v sufixoch autonómnych pádov. Relatívne o niečo väčšia samostatnosť slova je v spisovnej slovenčine zaistená najmä systémom kvantitatívnych, kombinatórne závislých alternácií typov *ia, á/a* a *uo/o*, o ktorých bola reč vyššie. Že sa v slovenčine neprejavuje tendencia, známa v češtine, aby sa rázom (?) a striedaním znelých a neznelých naznačovala složenosť slova (z predpôn či

z dvoch častí), dá sa vysvetliť tiež väčšou samostatnosťou slova, vo vetnej súvislosti, ktorá je v úplnej shode práve s tendenciou po pevnejšej súdržnosti slovných složíek, čo napomáha popri uvedenej okolnosti práve aj kombinatórny typ alternácií (tieto totiž tesnejšie pútajú najmä koncovky, sufixy ku koreňom alebo kmeňom). Ak vec obrátíme a ak vyjdeme z tesnejšie súvislej slovenskej vety, rovnakým právom môžeme tvrdiť, že si ju slovenčina mohla dovoliť práve preto, že je tento zjav vyvážený pevnejšou súdržnosťou slova, ktorá v istom smysle vyrovnáva zmenšenie samostatnosti slova ako takého.

Zaujímavý je ďalej fakt, že pre uvedené okolnosti p a u z y medzi jednotlivými vetnými taktmi v slovenčine, kryjúce sa s hranicami syntaktickými, resp. syntakticko-sémantickými, majú v nej relatívne väčšiu rolu ako v spisovnej češtine. S tým zasa súvisí väčší výskyt vkladaných jednočlenných nominálnych či bezpodmetných viet, oddelených pauzou a vyslovovaných obyčajne hlbším tónom (v grafike čiarkou; typ „pravda“ — „myslím“).

A takto by sme mohli pokračovať ďalej.

Ale nám tu nejde o úplnosť. Išlo nám iba o to — poukázať na úzku súvislosť celej sústavy nášho spisovného jazyka v tomto bode tak originálneho, lebo ak pripustíme správnosť saussureovskej vety (porov. v I. časti), podľa ktorej jazyk je účelná sústava vzájomných protikladov, kde všetko vzájomne úzko súvisí, musíme najst pre ňu dôkazy nielen v jednotlivých, separátnych plánoch jazyka (v pláne hláskovom, tvarovom, syntaktickom a sémantickom osve), ale aj medzi jednotlivými plánmi vzájomne. Ak teda vyjdeme z fonologického rozboru, on nás uvedie do rozborov iných plánov, a keď začneme analýzou ktoréhokoľvek iného plánu, dostaneme sa nevyhnutne do oblasti fonologie. Táto úzka súvislosť dá sa teda vysvetliť štruktúrou jazyka ako celku a tiež rázom jazyka ako psychologického symbolu, vybudovaného na symbolizme hláskovom, bez ktorého akékoľvek iné jazykové nadstavby (na pr. morfológizácia alebo sémantizácia slovosledu) boli by nemysliteľné.

*

Bolo by nám treba hovoriť ešte o mnohých iných veciach v súvislosti s veľkými premenami, ktoré zapríčinilo funkčné hľadisko v jazykovede (fonológia je práve časťou tejto novej funkčne štrukturálnej jazykovedy). Tak bolo by treba načrieť hlbšie do

fonologie dialektických variantov a funkčných štýlov spisovného jazyka, do našej historickej fonologie, do otázky pomeru fonologickej sústavy k spisovnej grafike, do problému, ako v školách nahradiť staršie nezáživné partie, najmä hláskoslovné, kmeňoslovné a morfológické, poučkami, doplnenými funkčne štruktúrnym poňatím zvukovej sústavy jazyka ap. Bolo by treba povedať aspoň niekoľko slov o využití fonologie pri vyučovaní cudzích jazykov, keďže sa musí vždy vyjsť z fonologie slovenčiny spisovnej alebo dialektickej. Mnoho miesta by zaberala otázka pomeru fonologickej štruktúry slovenčiny a prozodických zákonov i ostatných rysov našej poezie. Zaujímavé by bolo určiť bližšie aj podmienky adaptácie fonologickej štruktúry slovenčiny spisovnej i nárečovej v hudbe umelej i ľudovej. S tým by úzko súvisel problém zvukových hodnôt slovenčiny, najmä v porovnaní s češtinou. Prakticky bolo by významné povedať niečo aj o tom, ako položiť slovenskú ortoepiu (správnu výslovnosť) na pevnú fonologickú bázu atď., atď.

No, k tomu všetkému chybujeme vám tu miesto. Ale nazdávam sa, že i tak aj z toho, čo bolo aspoň stručne vyložené, vysvitne jasne, akú základnú dôležitosť má fonológia pre štúdium našej slovenčiny spisovnej i nárečovej. Môžeme mať ako Slovania ozaj radosť, že je nám umožnené z tejto disciplíny v značnej časti slovanského pôvodu zavčas užívať pre našu domácu aplikovanú jazykovedu a povzniesť ju tak rýchlejšie na európskú úroveň.

LITERATÚRA.

Pre tých, ktorí by sa bližšie zaujímali o fonológiu, najmä slovenskú, uvádzame aspoň najdôležitejšiu literatúru.

A. Všeobecná literatúra.

1. F. de Saussure: Cours de linguistique générale, 1. vyd. Paríž 1916, 2. vyd. 1922 a 3. vyd. 1931; kniha plná hlbokých myšlienok.
2. Travaux du Cercle linguistique de Prague; sväzky I. a IV. z r. 1929 a 1931 obsahujú dôležité základné články i špeciálne štúdie, sväzok II. Jakobsonovu historickú fonológiu ruskú v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi; v IV. sväzku je aj terminológia s príslušnými definíciami; v článkoch je uvedená aj staršia literatúra.
3. Bulletin d'information spoločnosti Association Internationale pour les Études phonologiques; vychádza separátne a v Časopise pro moderní filologii; obsahuje úplný soznam novších prác o fonológii; doteraz vyšlo iba 1. číslo.
4. Pražský lingvistický kroužek: Spisovná čeština a jazyková kultura, Praha 1932; nehovorí sa v nej síce veľa o fonológii, zato

však kniha prístupne uvádza do moderného jazykovedského myslenia, najmä pokým ide o nové funkčne štrukturálne poňatie spisovného jazyka ako takého; odporúčame najmä Weingartovu štúdiu o zvukovej kultúre spisovnej češtiny, ktorá je najbližšia nášmu predmetu a ktorej princípy budú platiť zväčša aj pre slovenčinu; porov. aj moju recenziu v *Politike* III, 1933, 94 nasl.

II. 1. V. Mathesius: a) *Funkční linguistika*, Sborník přednášek proslavených na Prvém sjezdu čl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.—7. dubna 1929, 118—130.

b) *Ziele und Aufgaben der vergleichenden Phonologie*, Xenia Pragensia, Sborník venovaný prof. Krausovi a Jankovi, Praha 1929, 432—445.

c) *La place de la linguistique fonctionnelle et structurale dans le développement général des études linguistiques*, prednáška z medzinár. sjazdu v Ženeve 1931, *Časopis pro moderní filologii* XVIII, 1931, 1—7.

2. N. Trubeckoy: *La phonologie actuelle*, v knihe *Psychologie du langage*, ktorá vyšla ako 1.—4. č. časopisu *Journal de Psychologie*, Paríž 1933, 227—246.

B. Úvody do fonologie.

1. Fr. Oberpfalzer: *Hlásky*; stručná kapitolka o fonológii v knihe *Jazykozpyt*, Praha 1932, 326—331 (niekoľko bibliografických poznámok je na str. 344).

2. J. Vachek: *What is Phonology*, *English Studies* XV, Amsterdam 1933, sep. 12 str. so špeciálnou literatúrou; výklad je myslený pre jazykospytcov.

3. Laziczius Gyula: a) *A phonológiáról*, *Magyar Nyelv* XXVI, 1930, 18—30.

b) *Bevezetés a fonológiába*, *Nyelvtudományi Közlemények* XLVIII; I. Általános fonológia, 1. soš., 1932, 1—30; II. Magyar fonológia, 2. soš. 165—206; tretia časť bude tamže o historickej fonológii; porov. aj francúzsky obsah v budúcom čísle *Revue des Études hongroises* XII, 1934; odporúčame najmä prvú časť s historickými poznámkami pre tých, čo poznajú aspoň pasívne maďarčinu. (Veľmi pekný je aj V. Kiparského finský úvod *Johdatusta fonologiaan*, *Virittäjä* 1932, 230—250, u nás, pravda, málo jazykove prístupný.)

C. Slovenská fonológia.

I. Slovenská fonetika.

1. B. Hála: *Základy spisovné výslovnosti slovenské a srovnání s výslovností českou*, Praha 1929; porov. k tomu kritické poznámky Vážného, *Naše věda* XI, 1930, 6—7, a Stanislava, *Bratislava* IV, 1930, 164—7.

2. V. Vážný: *Razená neznělá spoluhláska hlasivková v střednej slovenčine*, hlavne v nárečí turčianskom, *Sborník Matice slovenskej* I, 1923, 39—48.

3. Fr. Trávníček: *Úvod do české fonetiky* (rozuměj: československé), Praha 1931.

4. J. Stanislav: Niekoľko poznámok k liptovskej výslovnosti, v knihe *Liptovské nárečia*, *Turčiansky Sv. Martin* 1932, 77—98; o „ráze“ 174—5; o iných otázkach aj na iných miestach knihy.

II. Slovná fonológia slovenská.

1. R. Jakobson: a) *Z fonologie spisovné slovenštiny*, *Pražákův sborník Slovenská miscellanea*, Bratislava 1931, aj separátne (11 strán); prvý sústavnejší rozbor fonémického inventára spisovnej slovenčiny.

b) *K charakteristice jevrazijského jazykového sojuza*, s. I. (Paríž) 1931; poznámky o nedostatku mäkkostnej spoluhláskovej korelácie v slovenčine (chybné aj vo východnej).

2. J. Stanislav: Členenie liptovského územia podľa fonématického inventára (s mapou), str. 45—49 v uvedenej knihe (aj inde, tak o ň 164—165 ap.)

3. J. Vachek: a) *Fonologický poměr hlásek i a j v češtině a v slovenštině*, *Slavia* XI, 1932, 265—273.

b) Über die phonologische Interpretation der Diphthonge, XXXIII. sv. *Prací z vědeckých ústavů pražské filosof. fak.*, Praha 1933, 90—172; o fonol. charaktere slov. dvojhlások a dlžok.

4. L. Novák: a) K vnitřním dějinám spisovné slovenštiny, *Slavia* XI, 1932, 73—99 a 295—322; poznámky o fonologickej štruktúre pôvodnej ľudovčiny i opravenej slovenčiny hodžovskohattalovskej a o dejinách slovenského pravopisu.

b) O zvukových hodnotách spisovnej slovenčiny, v bud. čísle *Slovenských smerov umeleckých a kritických*.

III. *Pomer slovenskej fonologie a pravopisu.*

1. L. Novák: K problému reformy československého pravopisu, *Sborník Matice slovenskej* IX, 1931, soš. 1.—4. a separátne (35 strán).

2. J. Vachek: Český pravopis a struktura češtiny, *Listy filologické* LX, 1932, č. 4—5. a separátne (32 strán); principiálne veľmi dôležitá štúdia aj pre slovenčinu.

IV. *Historická fonologia slovenská.*

L. Novák: Le „changement“ *e > a* dans les mots slovaques empruntés au hongrois et à l'allemand; v bud. čísle *Časopisu pro moderní filologii*; poznámky o fonologickej štruktúre starej strednej slovenčiny.

Ján Mihál,

SLOVENSKÉ SLOVESÁ.

(Pokračovanie.)

Do prevratu hovorieval náš ľud zväčša len *piglovať*, *pigľajzeň*; po našich banických osadách a po mestách nosievali mládenici aspoň po nedeliach „pigľované košele“. Teda pomáhali si nemčinou. Po prevrate vplyvom češtiny začína sa ozývať miesto *pigľovať* — *žehliť*. Nástroj, ktorým sa to robí, je *žehlička*. O slovanskosti slovesného kmeňa nesmie nik pochybovať. Má ho aj slovenčina, nielen spisovná, ale aj obecná, ľudová reč v slovách *za-žihaf* (na pr. lampu), *ožeh* = porisko do sekery, do ohrebla; *ožehaf* = opaľovať. Kmeň *žeg-* vzbudzuje v nás predstavu priameho dotyku ohňa s predmetom, ktorého tvar chceme ohňom popremieňať, kým pri „*pigľovaní*“ oheň sa nedotýka priam šiat, dotýka sa ich len nepriamo. Po smysle kmeňa nevyhovuje nám ani *žehliť*, ani *žehlička*. Čo, naši predkovia nenosievali „pigľovanú“ bielizeň? „Pigľovanú“ nie, ale *hladenú* bielizeň nosievali a nosia dosiaľ. U J. Gr. Tajovského (*Spisy* V, str. 45) čítame: „Oblečené má pekné svetlé háby, bielu škrobenú (ale na dedine *hladenú*) košelu...“

hladiť bielizeň, šaty *hladidlom* hovorme a píšme miesto nem. *pigľovať*, *pigľajzeň*. Smysel nem. *bügel*n i Bulhari vyjadrujú slovesom *gladja* = **hladiť**, teda nie sme sami v slovanskej rodine.

sháňať sa za kým, za čím: že sa celý svet *za ňou* zháňau (*Súpis* I, 308), teda nie sháňať sa po kom, po čom, lebo máme rozlišovať: *sháňať po horách, po mestách, po úradoch*. Na pr. sháňa po úradoch za sinekúrami, za miestom; sháňa po poli za zajacom; vyzháňau sa po boroviňe za čvikotami (Moštenica). Ako vidíme, *sháňať, sháňať sa po...* má vzťah k miestu; *sháňať*,

sháňať sa za má vzťah k predmetu, čiže: *sháňať*, *sháňať sa* s predložkou *po* vyjadruje funkciu priestorovú, s predponou *za* funkciu cieľovú.

Základné sloveso tohoto kmeňa je *hňať*, v ktorom je kmeň v oslabenom stupni, v plnom stupni je tento kmeň v slovese *honíť*. V slovenčine sloveso *honíť* upotrebuje v smysle latinského futuru, keď ide o zver, hlavne o psov. Vystrihať sa, prosím, frázy „deti sa honia“, nie, slovenské *deti sa naháňajú*. Ako uvidíme, funkcionálna výmena hlások v tomto kmeni je bohatá: csl. gъnati-goniti-pogaňati máme v slovenčine: *hňať*, *honíť*, *obháňať*, *poháňať*, *sháňať*, *posháňať*, *vysháňať*, *odháňať*, *preháňať*, *popreháňať*, *zaháňať*, *odohnať* a *pod*. Tak na pr. pastieri ženú statok na pole, na pašu, deti sa obháňajú, kočiš poháňa kone, ľudia sháňajú potravu, kôň si odháňa chvostom dotieravé muchy, vojakov preháňajú na vojenčine nič po nič, zlé decko sa zaháňa na rodiča a *pod*.

odsúdiť na: a hneď bou ten falošník *odsúdený na smrť* (Súpis I, 313), a nie odsúdiť k smrti, ako často čítavame v novinárskej slovenčine podľa nemčiny „zum Tode verurleiten“. Môžu nám, pravda, vyčítať maďarizmus „halálra ítélni“, ale to bude skôr v maďarčine slavizmus. Konečne stačí, že v slovenčine je to automatizovaný výraz, bežný v reči ľudu, nuž má prvenstvo aj v knižnej reči. Počujeme často: *odsúdili ho* pre krádež *na 5 rokov* do háreštu. Ale nielen *odsúdiť na*, no aj *posúdiť na*, na pr. *posúdili ho* na zaplatenie trov. Ináče je aj *odsudzovať pre* a *posudzovať podľa*. Máme ďalej *nasúdiť*, na pr. *nasúdili nám* tolkie peňiaze platiť (Moštenica). Miesto *pravotiť sa* hovoríeva náš ľud

súdovať sa. V reči ľudu veľmi zriedka počujeme, že *pravotoť* majetok, ale zato najčastejšie, že *presúdoval majetok*. Ľud chodíeva po súdoch, *dáva veci na súd*, *žaluje*, *zažaluje*, ale sa *nepravotiť*. Kto žalobu, právo prehrá, toho súd odsúdi, aby zaplatil *súdne trovy*, *súdobné trovy*. U Tajovského (Spisy V, 14) čítame „*dá ho na kriminál*“, podobne *dá ho na súd*.

ísť: *ide o nej chýr* (Tajovský, Spisy V, 145) *prechodil mu mráz po chrbte* (tamže 130); *išli svetom* (Súpis I, 309); *zašli do blízkej hory na drevo* (tamže 309); *funá o živof prísť* (tamže 311), *o čo prišlou* (tamže 311); *chodili do kosby, do žatvy* (Taj., Spisy V, 79); *prejde chalupa* (Taj., Sp. V, 83); *vie zaobchodiť s ľudom* (Taj., Sp. V, 99); *idú na dedinu k rodine na návštevu* (tamže 102); *ide sa riadiť* (tamže 10); *ak trafíme ďalej ísť kosiť* (tamže 12); *zašiel obchodom, bočnou uličkou* (Taj., Sp. V, 20); *prišlo mi pod oči* (tamže 49); *vára naň šla* (tamže 9). Uvedené väzby slovies sú automatizované, veď často počujeme, že o tom a o tom človeku *idú zlé chýry*, pravda, miesto *chýru* by som zavádzal do knižnej slovenčiny slovo *zvesť*. Okrem *prechodil mu mráz po chrbte* počujeme aj *prechodil... chrbtom*, teda inštrumentál priestorový. Podobne m. *išli svetom* počujeme často *išli do sveta*, hoci je tu medzi obidvoma zvratmi akýsi jemný rozdiel.

Keď ideme svetom, nemáme zväčša cieľa, kým, keď *ideme do sveta*, máme dajaký cieľ na mysli. Veru už mnohým *prešla i chalupa zponad hlavy na fiškálov, na súdy, na pálené*; ale býva i to, že *prejde chalupa na školy*, ak dajú nadanejšieho synka do škôl.

Keby Tajovský k „zašiel obchodom“ nebol dodal „bočnou uličkou“, bol by vznikol dvojsmysel, hoc náš dedinčan hádam by to porozumel správne, ale náš inteligent bol by asi v pomykove a skôr by myslel, že patričný hrdina „zašiel sklepom“, keďže „obchod“ v jeho predstave znamená voľačo konkrétne, čo dedinčan nazýva *sklepom*, kým u dedinčana *obchod* je dačo abstraktné, ako na pr. *priechod*. Medzi ľuďom často počujeme nielen „prišlo mu pod oči“, ale aj „prišlo mu z očí“. Zasa frázu „*vara naň šla*“ počuť i takto „*len ho taká var drží*“, „*len ho taká var držala*“. U Tajovského (Spisy V, 127) čítame *idú ku spovedi*, čo ľud vravieva *idú na spoveď, boli na spovedi*.

viesť-vodiť-vádzaf, Lacko šel vedol z ľišku popod ruku (Súpis I, 218); nejednému *sa* dobre *povodilo* (Tajovský, Spisy V, 71); tým časom *sa ti bude zle vodiť* (Súpis I, 308). Miesto *viesť sa popod ruku* počujeme často *viesť sa per pazuch*. Naši novinári veľmi často sa prehrešujú tým, že m. dobrého, automatizovaného výrazu *vodiť sa komu ako* upotrebovávajú „*viesť sa komu ako*“, čo je, pravda, nezvyčajné, zbytočné a chybné. Ale počujeme vraj „*hrdo si vedie*“. V otázkach máme hovoriť a písať len: *ako sa ti vodi? ako sa vám vodi?* Slovesom *vádzaf sa* označuje ľud cirkevný obrad, či už po sobáša a či po krste; hovoriajú aj *uvádzaf sa*. Máme ďalej: *vodiť koho za nos*; iný vid tohoto slovesa: *vodievať sa s kým*. Vo vete bezpodmetnej mávame ho tiež: *vodí ho, vodilo ho*, čo znamená, že človeka vodil zlý duch. Prefigované tvary: *naviesť-navádzaf koho na čo, navádza, naviedol, navedie ho na zlé; odprevádzaf, vyprevádzaf, sprevádzať remeslo; sprevádif volakoho zo sveta*.

zapálif si: do fajocky si zapálil (Taj., Spisy V, 91); zapálil si do fajky (tamže str. 33). Čítavame často, že si zapálil na fajku, čo môže byť maďarizmus — rágyujtottam a pipára... známe z Petőfiho básne. Naši otcovia si nielen zapalovali do fajok, ale si aj *zapekali do nich*, hlavne do zapekačiek. Nikdy som nepočul povedať, že si ide zapieť na fajku, vždy som počul len, že si ide *zapieť do fajky*, teda, keď *zapieť do*, tak i *zapálif do*. Zle hovoria a píšú: zapálím si na cigaretu m. správneho *zapálím si cigaretu*. Len maďarčina má cigarettára gyujt.

závisieť od: a len *od svetskej vrchnosti závisí* (Tajovský, Spisy V, 51); asi stačí pre tých, čo sloveso závisieť viažu

Máme písať takými slovami, aké ľud slovenský má a pozná, a slová máme viazať takým spôsobom, ako ich ľud slovenský viaže.
Samo Czambel.

s predložkou *na* m. *od*. V ruštine tiež s *od* viažu sloveso závisieť, podobne v nemčine, vo francúzštine. Nebudeme predsa vyhadzovať zo spisovnej reči *závisieť od*, keď tak hovorí ľud a iní Slovania, a to ani vtedy nie, keď sa to nepáči niektorým českým puristom.

byť: *je mu do plaču* (Taj., Spisy V, 62); *väčšina bola za odpredaj* (tamže 67); *doraz mu boli na pomoci* (Czambel, Slov. reč 377); *píťia mu bolo málo* (Taj., Spisy V, 6); *bolo mi ľúto za ujčekom* (tamže 33); *čo nás tam po krčme* (tamže 39). Teda nepísať a nehovoriť *bolo mu k plaču*, alebo *byť pre odpredaj*, *byť pri pomoci* a pod. miesto správnych väzieb, ako sme ich tu uviedli. Medzi *byť ľúto za* a *byť ľúto koho* je významová nuansa; *je nám ľúto za priateľom*, keď on odišiel, hoc len dočasne a mohlo sa mu odchodom i polepšiť; *je nám ľúto priateľa*, keď ho zastihla nejaká nehoda. Podobne je to aj s *čo ma do neho* a *čo ma po ňom*. V prvom prípade ide hlavne o osoby, v druhom o veci; potom v prvom nemám nič s nikým, v druhom nielen, že nemám, ale ani nechcem mať. Tak v uvedenej fráze *čo nás tam po krčme* dávame najavo, že nechceme mať nič s krčmou.

pokladať si za: pokladal som si za povinnosť (Taj., Sp. V, 64) m. nesprávneho držím si za povinnosť — ich halte es für meine Pflicht, kötelességemnek tartom. V ruštine v podobných väzbách udomácnilo sa sloveso držať-deržať, čo nás, pravdaže, nijako nezaväzuje, keďže máme dobrý domáci výraz „pokladať si za“.

dbať na: Janko nato *nedbau* (Súpis I, 310) m. do kníh a do novín vnášaného *dbať toho*. Ale počuť často aj *dbať o*. A je medzi *dbať na* a *dbať o* významová nuansa; na pr. *dbá na šaty* a *dbá o šaty*. V prvom prípade šaty už mám a dbám na ne, v druhom prípade šiat ešte nemusím mať, ale dbám o ne, aby som ich mal. Podobne *dbá na peniaze* a *dbá o peniaze* = stará sa o peniaze.

pretekať sa: pretekali sa v reči (Taj., Spisy V, 65) je veľmi dobré a slovenské m. zavodiť. Treba sa *pretekať v učení, v korčuľovaní, v lyžovaní, v behu*.

(Pokračovanie.)

Belo Letz.

NAJZVYČAJNEJŠIE SPOJKY ODPOROVACIE A ICH MIESTO.

Máloktorá spisovná reč je taká blízka svojmu základu, teda ľudovému hovoru, ako slovenská.

Veď kým inde ten dialekt stal sa spisovným, ktorý dlhší čas bol vedúcim výrazovým prostriedkom kultúrnych a umelec-

kých snáh, strednú slovenčinu vytiahli nedávno a razom z jej nenáročného postavenia, aby ju povýšili za literárnu reč.

Lahko teda pochopiť, prečo je literárna slovenčina často iba skráslenou reprodukciou živej reči, a to nielen s jej zemitou štavnatosťou, ale azda i s chybnými hrbolatostami, s ktorými sa u starších literárnych reči nestretávame.

Z veľa problémov, ktoré ukazujú kostrbatosť našej spisovnej reči a prezrádzajú jej neustálenú mladosť, osobitného štúdia potrebuje isto i jej slovosled, spôsob, ktorý ukazuje, kde majú vetné časti a ich rozličné rozvíjacie členy svoje miesto. Pravda, podstatné jeho pravidlá gramatiky už uvádzajú, ale koľko ešte tu úlohl! Naš slovosled má charakter takej elasticity, že pripúšťa prehadzovať poriadok vetných častí nielen podľa cieľa vyslovenej myšlienky, ale aj často podľa mylných chýtok pisateľových. Robí sa tak na pr. s adjektívnymi alebo zámennými prívlastkami, najmä ak sa hromadia, so zvratným zámenom *sa*, ktoré raz býva pred slovesom, inokedy za ním, a to i dobre ďaleko ap., lebo nikde niet dosiaľ presvedčivého poučenia, aké je ich pevné miesto a kedy ho môžeme meniť. Spoliehať sa iba na jazykový cit v týchto veciach je slabá opora a preto dobrá odpoveď na ne musí vyvrieť a ustáliť sa.

Makateľným dokladom tejto slovoslednej neistoty v slovenčine sú i ťažkosti so spojkami. Z podstaty ich funkcie plynie, že by sme ich videli najradšej na prvom mieste vedľajšej vety, lebo len tam majú opodstatnenie, kým inde ich spojkový charakter nielen nezdá sa byť dosť pevný, ale azda je i nezreteľný. Živá reč tento princíp často zanedbáva, najmä vtedy, ak hovoriacemu nezáleží na druhu vedľajšej vety, uvádzanej spojkou, ako na zdôraznenej vetnej časti. Preto ju kladie pred spojkou, čím sa naruša prirodzený slovosled.

Z rozličných druhov a významov spojok takéto výčitky môžeme povedať proti konjunkciám odporovacím. Z nich najzvyčajnejšie sú *ale* a novšie *však*. Pri nich zásada gramatického slovosledu ustálila sa nedôsledne a načím sa ním zaoberať.

ale: S. Czambel (Rukoväť 199) poučuje: „Spojku *ale* klad z pravidla na počiatok vety: práce bolo veľa, ale sme ju zmohli (nie : zmohli sme ju ale)“, a : „Len citoslovčia smú predchádzať spojkou *ale* : Ach, ale je sparno“. Bystrý tento gramatikár správne vytušil, že spojka nesmie sa odkloniť od svojho cieľa byť ohnivkom, ktoré viaže celky súvetia. No okolnosť, že na túto logickú požiadavku musel upozorniť, je i dôkazom, že sa dotiaľ nedbalo na správne miesto tejto spojky vo vete. Na pr. Kalinčiak, Reštavrácia (vyd. z r. 1871) má často *ale* na nedobrom mieste: Sotva ale sa z priekopy dvíhať začali 82; Páni Bešenovskovci ale aj žili ako malí králi 51; on sa ale nikomu nekľahal 52; keď ti ale na čom záleží 57; teraz ale krútil hlavou, i hovoril 59.

Po Czamblovi prevzaly toto pravidlo aj iné gramatiky, ale

márne, lebo i vo Výbore ľudových rozprávok (1927), одобrených Maticou* už po prevrate, čítame: Ten peň ale, na ktorý zbojnici svetlo dali 232; Vlastného psa ale chytli za uši 230; Boly to ale peniaze 229; hoci treba uznať, že *ale* býva zpravidla na prvom mieste.

však: Kým pre vetné miesto spojky *ale* je dost presvedčujúce pravidlo, ťažko to povedať o spojke *však*. Czambel v Rušovati ju vôbec neuvádza. Damborský (uv. m.) o nej píše, že býva vo vete na mieste druhom (alebo treťom). Podľa Tvrdeho (Slov. frazeologický slovník² 693) *však* má u nás význam príčinný, a to „*však* = *ved*: Bože, daj zdravia a chleba, však nám viac netreba“. Proti Damborskému myslí, že *však* má byť na prvom mieste vo vete. Hoci sa jasne nevyslovuje proti odporovaciemu významu *však*, asi ho neuznáva, lebo čítame: „Miesto: Z počiatku bol dobrý, potom však sa pokazil, piš: Z počiatku bol dobrý, ale potom sa pokazil.“

A naozaj, historia tejto spojky je zaujímavá! Ešte pred niekoľkými desaťročiami, zdá sa, neužívalo sa *však* odporovacieho smyslu, ale — ako správne uvádza Tvrdý — malo funkciu iba príčinnú. U Kalinčiaka (uv. m.) najdeme: No však sme kmotrovci, hoc i s rozličnými stránkami držíme 7; „No, no, no, však je to toľko vo veci, jako si to myslíš“ 62; „však je to jedno,“ však tam bol tvoj otec, a tam krvácal za vlast 100 a pod. Takéto *však* býva, ako vidno, na začiatku vety a len interjekcia niekedy predchádza.

M. Kukučín, ktorého pokladáme za osobitného majstra i s rečovej stránky, spojku *však* neužíva. U neho je všade *ale*, a to dôsledne na prvom mieste, ako vysvitá azda z faktu, že medzi excerpčnými dokladami zo sto stránok 8. sv. nieto ani jedinkého *však* vo význame spojky *ale*. Táto okolnosť je vari prijateľným dôkazom, že je správna mienka odborníkov, ktorí akosi nežičia slovu *však* = *ale*; nespomínajú ju medzi našskými spojkami, ba niekedy aj bránia ju užívať, alebo jej pripisujú odchylný význam.

Novšia spisovateľská generácia predstavuje nám opačný pól v narábaní spojkou *však*. U nej má tenže význam ako *ale* a jej vetné miesto je také, ako ho ustaluje i pre slovenčinu Damborský. Prikklady zo Živého biča: Neminul však ani rok a tu, hľa v Ráztokách začali ľudia medzi sebou pošuškávať... 28; Pomaly však začalo chybovať to i ono 117; Žiaľ však, nádherný jazyk dostal sa pod papuču slepačieho rozumu 121; Najzávažnejšiu vec však, prečo, nevyšetrila komisia 142; alebo z iných kníh: Pimpim však zmizla. T. Gašpar, Buvi-Buvi, str. 40; Však nielen senzácie chtivé srdcia riportérov zabolelo to vtedy 49 (*však* chybne na začiatku!); Je to však len chvíľkové. Vámoš,

* *Poznámka redakcie.* — Spomenutý Výbor ľudových rozprávok zostavil univ. prof. Juraj Polívka, ktorému išlo aj o to, aby s rečovej stránky nenarušil pôvodný ľudový text, preto ponechal *ale* na tom mieste, kde je v ľudovej reči.

Jazd. leg. 8. Sú to však malí ľudia. Vámoš, Edit. očko 30. No aj u nich, ak *však* = *ved*, kladie sa na prvé miesto, čím skfša istá pravidelnosť, t. j. *však* s významom *ale* býva na druhom až tretom mieste, kým s platnosťou *ved* zasa na čele vedľajšej vety.

Má teda *však* v terajšej spisovnej reči dve odchylné úlohy, odporováciu a príčinnú, ale možno ich nahradiť inými výrazovými prostriedkami tohože významu (na pr. *ale*, *ved*). Ale azda okolnosť, že *však* = *ale* je proti chuti gramatikárov a spisovateľov, je svedectvom, že ide o nový jav v slovenčine. Pomerné hojně je rozšírenie v novšej našej knižnej reči môžeme azda pripísať na vrub rastúceho vplyvu češtiny u nás. No ľahko najst i priamu vývinovú možnosť tejto spojky v našej reči. Czambel uvádza spojku *avšak*, ktorá vznikla zo spojenia *a* + *však*, kde *a* malo smysel odporovací a *však* príčinný; teda *a* + *však* = *ale* + *ved*. I ľahko pochopiť, že význam spojky *avšak* ustálil sa ako odporovací a časom narušil príčinnú funkciu osobitnej spojky *však* (*ved*), čím vyvinuly sa pekne rúče dva jej významy paralelne. Ak by táto mienka bola správna, netreba šomrať proti významovej dvojakosti spojky *však*.

Naše gramatiky a slovníky zaobchodia macošsky s odporovacou spojkou *no*. Veď si jej dosiaľ nepovšimly a vôbec ju vynechali, hoci si už získala dávno domovské právo i v našej literatúre. Prikklady: No kdeže my tu nocovať budeme, keď nám ani tak ani tak neodpovedá? (Dobšinský, Slov. povesti I, 190); No niet nič stáleho, tak ani Tomášovo blaho nemôže trvať na veky. Kuk. 8, 113; no ako odpoveď na ich volanie znel plač žien a detí predčasne dozrievajúcich. Živý bič 10; no voda nemala kedy obschnúť 11; no však sme kmotrovci, hoc i s rozličnými stránkami držíme. Kalinčiak 57 ap.

Táto nevšímavosť k zvyčajnej spojke *no* u našich gramatikárov ťažko sa dá ospravedlniť. Kým Damborský uvádza celú sériu rozličných odporovacích spojok (*ale*, *však*, *avšak*, *než*, *lenže*, *len*, *lež*, a *predsa*, nie že - *ale* i atď.), nemal miesta pre *no*.

Príčinu zanedbania tejto spojky vidno vari v okolnostiach: a) vyčíta sa jej neslovenský pôvod, b) túže podobu má aj imperatívna interjekcia primárna *no!* a niekedy len tak rozhodneme v živej reči, či ide o citoslovku alebo spojku, keď *no* nahradíme spojkou *ale*. Nemôž byť, pravda, omylu v písme, lebo kým po spojke *no* jej niet, vetná prestávka po citoslovke musí byť: No no no! Len sa neurážajme zaraz! M. K. 4, 105; No no, poď sem, až ťa obejmem, Concordia 283; Nonono! Však sa protivíť nemusíš, ale vidíš, kto sa radí, nezavadí. Rešt. 9.

I bolo by si žičať, aby v náukových pomôckach vzali autori i túto spojku na milosť bez ohľadu na jej pôvod alebo súvislosť interjekcionálnu. Je *predsa* konkrétnym bohatstvom našej reči. Gramatikár môže sa proti nej vysloviť alebo ju brániť, ale nedobre robí, ak ju zamlčuje, lebo nekoná správne svoju úlohu, keď nekodifikuje opravdivý obraz výrazových prostriedkov reči.

K PROBLÉMU CUDZÍCH SLOV V SLOVENČINE.

Len národ, ktorý žije úplne oddelene od ostatného sveta, mohol by mať slovník celkom svojský, bez cudzích prvkov. Ale vari na celom svete niet takého národa, čo by sa bol vyvíjaval tisícročia v izolácii. A najmä v Európe nenašli by sme reč bez cudzích prínosov. Veď územie jednej reči úzko súvisí s inými rečami, ba nie je zriedkavým javom, že isté kraje poznajú dve obchovacie reči. U nás ešte pred sto rokmi mali sme inteligenciu štvorjazyčnú, hovoriacu slovensky, latinsky, nemecky a maďarsky. Nuž takéto okolnosti veľmi účinne napomáhali prejímať cudzie slová, a to nielen v reči vzdelancov, ale aj v reči ľudovej.

Ani najkultúrnejšie spisovné jazyky európske nemohly sa obísť bez cudzích slov. Vo francúzštine je na stá a stá slov nerománskeho pôvodu, medzi nimi hojnosť slov germánskych, keltských, ba aj gréckych a arabských, a jednako francúzština ostala francúzštinou, nepokazila sa a podnes je jedným z najkultivovanejších jazykov na svete. Aj v nemčine je kopa latinských, francúzskych a všelijakých iných cudzích slov, podobne v maďarčine našli tisíce slov nemaďarského pôvodu. No ani slovanské jazyky nemohly budovať len na domácom slovnom poklade. Je dostatočne známe, že poľština a čeština hodne načieraly z nemčiny, že ruština prijala mnoho z rozličných východoeurópskych jazykov, s ktorými sa stýka, že v juhoslovanských jazykoch nie sú vzácné slová turecké, ktoré by sme darmo hľadali u nás.

Je jasná vec, že s novými pojmami alebo vecami dostávajú sa do reči aj nové slová, a to zvyčajne z toho jazyka, z ktorého sme prijali novú vec alebo pojem.

Niekedy sa stáva, že cudzie slovo vytisne staršie domáce slovo, ale býva to len z osobitných príčin, ktoré treba osvetľovať.

So stanoviska správnosti jazykovej musí nás predovšetkým zaujímať otázka, či sú cudzie slová na osoh alebo na škodu reči, do ktorej prenikly. Ak chceme túto vec riešiť spravodlivo a v duchu modernej jazykovedy, treba najsamprv preskúmať, či cudzie slová zodpovedajú štruktúre jazyka, do ktorého prechodia, a potom treba si všimnúť ich funkcie v jazyku.

Aby sme mohli osvetliť aspoň hlavné zásady, týkajúce sa osožnosti alebo škodlivosti cudzích slov v slovenčine, treba analyzovať na ukážku jednoduché, nesložené cudzie slová, lebo pre složené slová platia trocha odchodné pravidlá. Pri riešení zásadných otázok budeme mať na ume len bežnú reč, spisovnú prózu, keďže cudzie slová v odbornej terminológii treba posudzovať so stanoviska širšieho. Ale nám v tomto časopise išlo vždy hlavne o spisovnú prózu, keďže jednotlivé druhy spisovného jazyka, ako reč vedecká, básnická, divadelná a pod., majú osobitné zákony, ktorými sa spravujú.

O štruktúre cudzích slov.

1. V slovenčine je všeobecne známe slovo *fava*. Kto nepozná iné slovanské jazyky a maďarčinu, ani si nemôže uvedomiť, že slovo *fava* je neslovenského pôvodu, že ono súvisí s maďarským *feve*.

Celkom oprávnené môžeme sa pýtať, prečo v slove *fava* nečítaj nijakej cudzoty? Posudzujúc problém s dnešného jazykového stanoviska bez ohľadu na dejiny slova *fava* v slovenčine, musíme odpovedať toto: slovenčina pozná mnoho podstatných mien ženského rodu, ktoré majú štruktúru *spoluhláska + samohláska + spoluhláska + a*, na príklad: *byla*, *jama*, *baba*, *sila*, *šija*, *žila*, *repa*, *žaba* a pod. — Keď rozoberieme slovo *žaba*, hneď zbadáme, že koreň *žab + a* tvoria slovo, ktorým označujeme také a také zviera; to isté platí o tvare slov *síl + a*, *bab + a* a pod. O koreni *žab-* nevieme veru povedať, prečo priam on slúži v našej reči na označenie žaby, veď v prajazyku slovanskom celkom dobre mohlo vzniknúť iné slovo z iných hlások a dnes mohli by sme mať na príklad v takom istom značení miesto *žaba* slovo *šaba*. A keď analyzujeme s dnešného stanoviska, povedzme, *nes-*iem, *nos-*im, *snáš-*am, vidíme, že na vyjadrenie nosenia vyvolili si naši dávni predkovia skupinu hlások *nes-*, ktorej samohláska má rozličné stupne (*nos-*, *nas-*), čím sloveso dostáva rozličné značenia. A veru nevieme si vysvetliť, prečo naši predkovia dali prednosť skupine hlások *nes-*, keďže priam tak dobre mohli si voliť a vybrať, povedzme, skupinu *mes-*.

Čo chceme týmto povedať? Prečo uvádzame takéto porovnania a rozbor, ktoré naoko môžu sa zdať dost absurdné? Nuž preto, aby sme upozornili, že v každej reči je množstvo hláskových variácií, z ktorých si reč vyvolila len tie, čo práve potrebovala, takže nevyužila všetky možnosti tvoríť nové slová, nevyužila všetky variácie možné, a to preto, že ich nepotrebovala. Cudzie slovo *fava* dostalo sa k nám z maďarčiny, kde ním označovali zviera, neznáme našim predkom. S novým pojmom prijali sme aj nové slovo a ľahko ho bolo prijať, keď jeho fonologická štruktúra shodovala sa s množstvom domácich slov typu *spoluhláska + samohláska + spoluhláska + samohláska*, teda fonologická štruktúra maďarského slova nijako sa nepriečila slovenčine. Rozumie sa, že naši predkovia mohli si vybrať niektorú z mnohých možných skupín hlások, ktorá ešte nebola v reči využitá, lež oni si túto robotu odpustili. Nevymysleli si celkom nové slovo, ale jednoducho prijali cudzie slovo, keďže v jeho znení nenachodili nič cudzieho. Naš jazyk nebol by tým získal, keby sme si boli stvorili nové slovo, keby sme boli *favu* nazvali, povedzme, slovom *bafa*, čo v reči nemalo a nemá podnes nijakého značenia, hoci by mohlo mať, lebo je utvorené v duchu nášho jazyka.

Z týchto úvah máme nasledujúce poučenie: *Nesložené cudzie slová, keď majú fonologickú ústrojnosť shodnú so slovenčinou, nemožno pokladať za škodlivé, naopak sú zrejším obohatením*

jazyka. Pravda, táto zásada platí len vtedy, keď cudzie slová označujú úplne nové veci a pojmy.

2. Lež nie všetky cudzie slová, ktoré si slovenčina osvojila, mali hláskovú štruktúru shodnú so slovenčinou, alebo možnú vo fonologickej ústrojnosti slovenčiny. Veď často v cudzích slovách sú také hlásky, ktorých niet v slovenčine. V takýchto prípadoch, keď naša reč prejíma cudzie slovo, prispôsobí si ho hláskove a tvarove tak, aby sa ono včlenilo do pôvodných slovenských slov. Na príklad z češtiny prijali sme hojne slov, v ktorých Česi majú *ř*, no u nás oproti *ř* máme *r*; z českého *Prozřetelnost* máme *Prozřetelnost*, z českého *upřímny* máme *úprimný*. Podobne maďarské slová, v ktorých sú hlásky *ő*, *é*, prispôsobujeme si slovenčine, preto z maďarského *költéség* je vo východnej slovenčine *kelčík*, alebo v juhoslovenských nárečiach kde-tu poznajú *keťefík* z maďarského *kötőfék* a pod. Alebo maď. *bélyeg* prispôsobili sme si a máme z neho *bílag*, v ktorom už necítíme cudzí pôvod. Takto mohli by sme vymenovať kopu slov cudzieho pôvodu, ktoré sme preobliekli do slovenského rúcha.

Pravda, jazyk neprispôsobuje si len hláskovú štruktúru cudzích slov, ale pripodobní si cudzie slová aj tvarove, na príklad v slovenčine nebolo slov ženského rodu s koncovkou *-is*, nuž grécke slová na *-is* prešli k vzoru ryba, takže dnes máme *kríza*, *diecéza*, *báza* a pod. Podobne grécke neutrá staly sa v slovenčine femininami, na príklad *dráma*, gen. *drámy*, *téma*, gen. *témy*, a v duchu tejto zásady i celkom nové slová prechodia do tejto skupiny, na príklad: *fonéma*, gen. *fonémy*, nie: fonematu! Spisovná čeština odchyľila sa v tejto veci od ľudovej reči a skloňuje podľa gréckeho *drama*, *dramafu* a pod. — Slovenčina prispôsobuje si aj tvarove maďarské slová, z maďarského *bőlcső* máme *belčov*, z *hajó* je *hajov*, z *hintő* je *hynťov* a pod. Toto sa stalo preto, že slovenčina nemá podstatných mien na *-ó*, a teda musela tieto cudzie slová vradiť do skupiny slov, tvarove najbližších, t. j. do slov na *-ov*.

Takéto hláskové a tvarové prispôsobovanie cudzích slov je celkom správne, lebo potom tieto slová stanú sa práve takými dobrými, ako cudzie slová, ktorých štruktúra sa shoduje so slovenčinou.

Môžeme teda tvrdiť toto: *nesložené cudzie slová, nemajúce hláskovú a tvarovú ústrojnosť shodnú so slovenčinou, treba poslovenčiť, t. j. hláskove aj tvarove preobliecť do slovenského rúcha*. Takto premenené v slovenskej rečovej vyhni stávajú sa rovnocennou časťou slovenského slovníka.

3. Ostáva ešte spomenúť slová cudzieho pôvodu, ktorých štruktúra neshoduje sa so slovenčinou a ktoré jednako prenikly aspoň do reči vzdelaných vrstiev nášho národa. Uvedieme na ukážku jediný príklad: všetci poznáme slovo *jury*, ktoré vyslovujeme *žŕri*. Už s hláskovej stránky toto slovo je cudzie slovenčine, keďže v slovenčine niet hlásky *ű*. Okrem toho aj so stránky

varovej nevyhovuje, lebo v slovenčine niet podstatných mien ľanského rodu, ktoré by mali v nominatíve singuláru koncovku *-y* alebo *-i*. A jednako slovo *jury* aspoň v istých prípadoch potrebujeme a nemôžeme ho vytvoriť zo spisovnej reči. No všetci dobre vieme, že so slovami toho typu máme mnoho starostí, na príklad nevieme ich poriadne skloňovať, alebo ich vôbec nesklonujeme. Toto sú najlepšie dôkazy, že takéto slová priečia sa nielen fonologickej štruktúre našej reči, ale aj jej tvarovej ústrojnosti, keďže slovenčina skloňuje všetky podstatné mená.

Podľa možnosti treba vyhýbať cudzím slovám, ktorých hlásková a tvarová ústrojnosť neshoduje sa so slovenčinou. Mnoho slov typu *jury* mohlo by pokaziť štruktúru spisovnej reči slovenskej.

Potrebné a nepotrebné cudzie slová.

Keby sme sa dôsledne pridržali zásad, vyslovených v bodoch 1. a 2., museli by sme uznať, že každé cudzie slovo, ktorého hlásková a tvarová štruktúra neprieči sa slovenčine, má domovské právo v spisovnej reči slovenskej, v našom slovníku. Keby sme uznali takéto stanovisko, nuž potom na príklad slová *ľod*, *šif* a *hajov* boli by rovnako dobré; lež skutočnosť poučuje nás o inom, lebo prednosť dávame slovu *ľod*.

Rozborom týchto troch slov azda sa nám podarí bližšie osvetliť a doplniť náuku o cudzích slovách. O slove *šif* vieme, že ono pochodí z nemčiny, že v spisovnej reči možno ho užiť iba v priamej reči nekultivovaných ľudí, o *hajove* vieme, že síce žije v ľudovej reči, ale spisovná mu vyhýba, keďže nerada maďarské slová. Už Bernolák v svojom slovníku (str. 682) pokladal toto slovo za vulgárne a miesto neho uvádzal spisovné *ľod*, hoci J. J. Bajza v knihe René, vydané roku 1783-ho, má *ľod* i *hajow* (na príklad na str. 11). Slovo *ľod* dostalo sa k nám z češtiny a celkom zovšeobecnelo v spisovnej i hovorenej reči. V slovenčine máme teda tri synonymá *ľod*, *šif* a *hajov*, spisovná reč uznáva len prvé. Prečo? Nuž každá reč spisovná usiluje sa vystačiť s domácim slovným skladosm; zbytočné, nepotrebné synonymá cudzieho pôvodu vytvára zo spisovnej reči, odmieta ich. Slovanské spisovné reči radšej dajú prednosť slovanským slovám, radšej si vyberú slovo zo susednej reči slovanskej. I spisovná reč slovenská má radšej slovanské slovo, v tomto prípade české slovo, a kde môže, obide slová neslovanského pôvodu. Takýto postup je celkom oprávnený, lebo nás spojuje so slovanským svetom. V duchu tejto zásady v 19. storočí zvíťazilo slovo *ľod* a slová *šif* a *hajov* boli zdegradované, vyhlásené za zbytočné. Na tomto príklade vidíme, že pri cudzích slovách je dôležité, či sú ony potrebné alebo nepotrebné pre spisovnú reč.

Iný príklad: poslancov na krajinskom sneme ešte v druhej tretine 19. storočia menovali *ablegátmi*, potom *vyslancami* a nakoniec zvíťazilo slovo *poslanec* (*vyslanec* dostalo nové značenie).

I na tomto príklade vidieť, že spisovná reč aj vžitá cudzie slová rada nahrádza pôvodnými slovenskými slovami, ktoré musia byť rovnoznačné. Dnes v spisovnej reči slovo *ablegát* možno napísať iba v historickej rozprávke, v priamej reči ľudu, pričom nemá už celkom to isté značenie ako nové *poslanec*. Lingvistovi teda ostáva len konštatovať, že v spisovnej reči je veľmi silná tendencia nahrádzať aj vžitá cudzie slová rovnoznačnými slovami domáceho pôvodu. Pravda, táto tendencia môže sa zdarne uplatniť len vtedy, keď domáce slovo je naozaj vhodné a keď značí to isté, čo vžitá cudzie slovo.

Môžeme teda doplniť poučenie o cudzích slovách ešte týmto: *v spisovnej slovenčine posudzujeme cudzie slová podľa toho, či sú potrebné alebo nepotrebné. — Potrebné cudzie slová, shodujúce sa svojou štruktúrou so slovenčinou, pokladáme za osožné, nepotrebné cudzie slová, hoci by sa ich štruktúra shodovala so slovenčinou, pokladáme za zbytočné, teda škodlivé, keďže každý jazyk buduje predovšetkým na svojom a zo svojho.*

*

Mali by hovoriť ešte o tom, akými metodami zisťujeme, či niektoré cudzie slovo je potrebné alebo nie, ale to by nás odviedlo príďaleko. So stanoviska dennej jazykovej praxe odporúčame našim čitateľom, aby podľa svojich jazykových znalostí sami posúdili, či niektoré vžitá cudzie slovo je potrebné.

Podrobnejšie osvetlíme problém osožnosti a škodlivosti vžitých cudzích slov inokedy.

Z KNÍH A ČASOPISOV.

Nedobre zaznejú v našom uchu dve rovnaké samohlásky priam po sebe, a tobôž tri! Nie je to nijako estetické, a stretávame v našich knihách a hlavne v denných časopisoch tieto kakofonické zjavy veľmi často. Na pr. odobral i im (Tajovský, Spisy V, 91) m. *odobral aj im*; ešte i inakšie (tamže 104) m. *ešte aj inakšie*; a mu i interes platili (tamže 26) m. *a mu aj interes platili*; návrhy, i ak sú dobre myslené (Slovák 8. II. 1934) m. *návrhy, aj ak sú dobre myslené* ap.

O slove *žiadny* m. slovenského *nijaký* písal už veľmi vecne prof. Škultéty, ale — ako uvidíme — jeho krásne slová sú hrachom na stenu. Hľa, príklady: nemá žiadnych pomocných síl (Slovák 8. 2. 1934) m. nemá pomocných síl. Veď „nemá žiadnych pomocných síl“, alebo aj „nemá nijakých pomocných síl“ je vlastne hrubý germanizmus, lebo keď „nemám žiadnych alebo nijakých pomocných síl“, to nemám pomocných síl vôbec a vtedy stačí povedať „nemá pomocných síl“, čo Nemec povie „er hat keine Hilfskräfte“ a slovenský novinár po ňom nemá „žiadnych“ (alebo: nijakých) pomocných síl. Iné príklady: žiadna interpelácia (tenže Slovák), žiadne kúzla (tamže); niet žiadnych výhladov (tamže) m. *niet výhladov*; žiadnej zeme neni (Mladý život 18. 1. 1934)

m. *nieť zeme* ...; niet žiadnej moci (Mladý život) m. *nieť moci*, žiadne alebo nepatrné srážky (Slov. východ 8. 2. 1934) m. *nijaké alebo nepatrné srážky*; nebola pripustená debata, a žiadna interpelácia (Slov. denník 8. 2. 1934), kde slovo „žiadna“ je zbytočné; aby do rakúskych záležitostí nezasahovala ani žiadna mocnosť iná (tamže) m. bez „žiadna“; nemôže stačiť na žiadaný pád (Slov. ľud 7. 2. 1934) m. *nemôže stačiť nijako*; od tých čias nevyslal balón žiadnu zprávu (tamže) m. ... *nevyslal balón zvesť*, a viac sa od žiadneho priateľa žiadať nemôže (tamže) m. bez „žiadneho“.

Slovenčina nemá rada pasívum, ale naši novinári si myslia, že slovenský spisovný jazyk netreba rešpektovať v časopisoch, a preto píšú: Dosiaľ sa mal možnosť presvedčiť pán minister, že jeho návrhy, i ak sú dobre myslené, nemôžu byť uskutočnené (Slovák 8. 2. 1934) m. *Dosiaľ mal možnosť pán minister presvedčiť sa, že jeho návrhy, aj keď ich dobre myslí, nemožno uskutočniť*; bol davom spoznaný (tamže) m. *dav ho poznal*; Demonštrácia trvala až do 3. hod. ráno, kedy (ešte ani spojky *kedy* a *keď* nekladú správnu) vydaná bola úradná zpráva (tamže) m. ... *keď vydali úradnú zvesť*; ako to už bolo oznámené (tamže) m. *ako sme to už oznámili*. Hneď bol podrobený výsluchu (tamže) m. *hneď ho vypočuli*; bolo započaté (tamže) m. *začali*; bolo väčšinou prítomných prejavene želanie (tamže) m. *väčšina prítomných si želala* a iné. Nálezy zlata boli učinené (Mladý život 8. 2. 1934) m. *našli zlato*; na školské deti bolo dobre pamätané (tamže) m. *na školské deti dobre pamätali*. Tu bolo po prvý raz strieľané (Slov. denník 8. 2. 1934) m. *tu prvý raz strieľali*; pri ktorej bolo opätne strieľané (tamže) m. ... *zasa strieľali*; v kaviarňach museli byť rozžaté svetlá (tamže) m. *v kaviarňach museli zažať svetlá*; po prestávke schôdzka zase bola zahájená (tamže) m. ... *schôdzku zase začali*. (Na Slovensku zahajujeme polia, lesy, kam statok nesmiel) Najviac domov bolo dokončené (tamže) m. ... *dostavili* r. 1932, keď (nie kedy! ako je v cit.) pribudlo ...; bude opäť zahájená odzbrojovacia konferencia (Slov. východ 8. 2. 1934) m. *zasa sa započne* ...; Škoda spôsobená požiarom nie je ešte zistená (tamže, kde je hodne podobných perál) m. *Škodu, čo narobil požiar, ešte nezistili*. Bol síce dosť skoro nájdený (tamže) m. *Dosť skoro ho našli síce* ...! Oheň bol ale skoro zbadaný a uhasený (tamže) m. *Ale oheň zavčasu zbadali a uhasili*; valné zhromaždenie, na ktorom bolo konštatované (tamže) m. *na ktorom konštatovali*; Keby o veci nebolo podané úradné hlásenie (Slov. ľud 7. 2. 1934) m. *Keby vec neboli oznamovali úradne*; ktorému bolo súčasne uložené (tamže) m. *ktorému súčasne naložili*. Traja cestujúci boli nájdení mŕtvi (tamže) m. *Troch cestujúcich našli mŕtvych*. Svetová verejnosť... bola vzrušená (tamže) m. *svetovú verejnosť vzrušil let ruského balónu*.

Veľa sa nakrivdí slovenčine slovesom obdržať m. *dostať*; vláda obdržala dôveru snemovne (Slovák 8. 2. 1934) m. ... *do-*

stala, alebo si udržala, aby obdržali požehnanie (tamže) m. ...*dostali požehnanie*, obdrží 10.000 franc. frankov (tamže) m. *dostane*.

Slovenský spisovný jazyk má *jednať sa* len pri kúpe a pri predaji, na *shromaždeniach*, na *schôdzkach*, na *súdoch* má *rokovať*, *pokonávať sa*; ďalej sa pojednávať nemohlo (Slovák 8. 2. 1934) m. *ďalej rokovať*, *pokonávať nemohli* (*sme nemohli*); pojednávajúce bársaké (tamže) m. *rokovanie hocaké*; a jednajú pre svoje vlastné záujmy (tamže) m. *a konajú*...; úradné pojednávanie (Mladý život 8. 2. 1934) m. *úradné pokonávanie*; jednatel, jednatelstvo (Slov. ľud 8. 2., ale aj Slovák 8. 2. 1934) m. *tajomník*, *tajomníctvo*. Vyjednávajúce heimwehrov (Nár. noviny 7. 2. 1934) m. *Pokonávanie sa heimwehrov s krajinskou vládou*. V Slov. denníku, Slov. východe, v Slov. politike len *jednajú*, slová *rokovať*, *pokonávať (sa)* by nenapísali ani za svet, hádam by sa im stroje dolámaly.

Iné také obľúbené slovo je *pôsobiť*. Žiačka I. tr. r. r. g. v B. mala v úlohe slovo *účinkovať*, a pani profesorka jej to opravila na „*pôsobiť*“; podobne jej opravila „*netrvaly dlho*“ na „*nepôsobili* dlho“; najväčšiu starosť *pôsobí* (Mladý život 8. 2. 1934) m. ...*robí*; na každého *pôsobí* sviatočnosť (Slov. ľud 7. 2. 1934) m. *účinkuje sviatočnosť*; v Slov. ľude stretávame len samé *pôsobí*, na pr. v 1. stĺpci, na prvej stránke je 3 razy.

Miesto „*akónáhle*“ (viď Slovák 8. 2. 1934, Nár. noviny 7. 2. 1934, Slov. východ 8. 2. 1934 a inde) mali by písať *len čo*. Podobne „*dosavád*“ treba nahradzovať slovami *doferaz*, *dosiaľ* a miesto „*dosavádný*“ píšme *doferajši*. „*Dosavád*“, „*dosavádný*“ nenachodíme len v istých časopisoch, ale aj Slovák ich máva (na pr. 8. 2. 1934) viac ráz; Mladý život (8. 2. 1934) tiež.

Slovesá II. triedy, t. j. v infinitive na *-núť*, mávajú príchastie I-ové bez *-nu*, teda *dotkol* m. dotknul (Slovák 8. 2. 1934), *strhol* m. strhnul (tamže).

Ako nečuje Slovák, ktorý chce perom narábať, rozdiel v podradovacích spojkách *keď* a *kedy*? Čítame: a aj na rok 1926, *kedy* m. ...*1926, keď* (Slovák 8. 2. 1934); a ledva sa vieme dočkať okamihu (hádam chvíle?!), *kedy* budeme môcť čítať (Mladý život 18. 1. 1934) m. ...*okamihu, keď*...; a *kedy* nálada v kraji počíta na citové sklony človeka (Slov. vých. 8. 2. 1934) m. *a keď*... *Kedy* píš len v *opyťovacích vetách časových*! Pobočné vety časové podradovať treba vždy len spojkou *keď*!

Spojka *ale* vždy začína vetu. Upozorňujeme na túto vec hlavne Slov. východ, ktorého p. redaktori vôbec si nevedia rady so spojkou *ale*; v čísle zo dňa 8. 2. 1934 vyskytuje sa spojka *ale* veľmi často, no vždy zle! Ale Slov. východ píše aj spojkou *aniž* (8. 2. 1934)!

Početný. Na obidvoch stranách sú veľmi početní zranení (Slov. vých. 8. 2. 1934) = An beiden Seiten sind zahlreiche Verwundeten m. *je veľa ranených*. Početní ranení boli dopravení (Slov. denník 8. 2. 1934) m. *Veľa ranených dopravili*.

Pomoc, za pomoci galerie (Slovák 8. 2. 1934) m. *pomocou galerie*. Tu má byť čistý inštrumentál nástroja; *za tmy, za vlády, za kráľa* hej, ale za pomoci? Nie! Nelogické je aj: pomocou guľometov (Slov. denník 8. 2. 1934) m. *guľometmi*.

Čítame (Slovák 6. 2. 1934): krb m. *kozub*, ako ho najdeme ešte u Tajovského, Spisy V, 47, ale v preklade prof. Kostolného a dr. Devečkovej-Turcerovej už čítame len „moderne“ *krb*; nesnádze m. *farchy, ťažkosti*, úkol m. *úloha* (podobne v Nár. novinách 7. 2. 1934) ľadviny m. *oblíce*; v Kline v Orave (Slovák 8. 2. 1934) m. *v Kline*; ovšem m. *pravda*; *sňatky* m. *so-báše, manželstvá*; vyplul zo Saint-Malo m. *vyplával*; hŕf m. *hŕba, kŕdel, hromada*; pozbývajú platnosť m. *sŕácajú platnosť*; divoký zápas m. *divý zápas* (veď všade počujete len *divý zver*, nie divoký!); nebezpečie m. *nebezpečensŕvo*; sťažnosť m. *po-nosa*; vrchný zdravotný radca m. *hlavný* ap.; zemský prednosta technickej služby m. *krajinský prednosta*. Takto píše Slovák. Ale našiel som v Slovákovi (8. 2. 1934) aj dva dobré výrazy, a to *oferta* a *dopyt* m. nabídka a poptávka.

V Mladom živote (8. 2. 1934) čítame: defilé u budovy m. ...*pred budovou* alebo *pri budove*; u Vajnora m. *pri Vajnorochoch*; u Devina m. *pri Devine, pod Devinom*; napomáhali obchodu m. *napomáhali obchod (pomáham komu, napomáham koho!)*; za doby Petra Pázmányho m. *za čias*; doopravdy m. *naozaj*; strašidlá že nie sú m. *sŕašidiel že niet*.

V tomže časopise (18. 1. 1934) čítame: nechodil ani na lov, leda, že by musely deti hladovať m. *nechodil ani na lov (poľovačku), len ak by musely deti hladovať*; divoši m. *divosi*; rozžať zápalku m. *zažať zápalku*; čti m. *čitaj*. Ba kedy nahliadnu páni redaktori Mladého života, že je to dvojnásobná hanba, keď Slovák svoj vlastný spisovný jazyk bezočivo zauškuje?

V Slov. denníku (8. 2. 1934) čítame: púzdro na perá (keby aspoň *púzdro!*) m. *perečník*; Časopis obsahuje „mimo iné“!... Ba kedy sa naučia p. redaktori Slov. denníka, že predložka *mimo* pýta sa v slovenčine s genitívom?

*

Mám pred sebou dva preklady: Červenú ľaliu od A. Francea v preklade dr. E. Devečkovej-Turcerovej a môjho priateľa A. Kostolného; druhá je Prírodoveda pre mešt. školy, I. diel, od Jána Pastejříka, poslovenčená Fr. Machytkom. Prepáčite, ale to je už moje métier, ako mi to bol vyčítal pán Peřinka v Prúdoch, keď si s jazykovej stránky všimnem uvedeného diela. Moja zásada: nerád sa chvascem cudzím, ani slovenčinu nechcem mať poprestýkanú nenašskými prvkami tam, kde ich môžem obísť. Slovák nesmie byť parazitom. Treba sa nám postaviť už raz na vlastné nohy, a to najmä v našom spisovnom jazyku. Ale k veci. Vezmem najšampŕv Červenú ľaliu. Prečo „čitateľa okúzljuje“ (7) m. ...*očarúva*. Veď k nám do dediny nechodievali kúzelníci, ale *čarodějníci, čarodějnice*. My veľmi pekne rozlišujeme *čarif-po-*

čariť komu a očariť (v smysle č. okouzliť) *koho, očarúvať koho*. Tvrdím rozhodne: keď použijem len slovo *očariť, očarúvať, čaro* m. okouzliť, okouzlovati, kouzlo v slovenskej šate, nie som takým slovanským odštiepencom, ako keby som chcel pre slovenčinu len *okúzliť, kúzlo*, lebo slová *kúzlo, kúzliť* sú utisnuté len na češtinu, kým *čariť, očariť, čaro* sú všeslovanské korene. Vraj „nieve sa však podriaďiť žiadnej disciplíne... nemá žiadneho systému“ (8) m. ... *podrobiť sa nijakej disciplíne... nemá nijakého systému*. Tu odkazujem prekladateľov na Slov. reč II, 39—40.

Dve rovnaké samohlásky vedľa seba nie sú priam estetické skupiny, tým menej tri, na pr.: Keby i bol takým... (8) m. Keby aj bol... Prečo len samé „snád“, keď máme dobré *hádam, azda?* „Premyslený výber z veľmi četných poviedok...“ (39) m. z veľmi *mnohých* poviedok, z veľa poviedok.

„Prebehlo pohľadom kreslá, sorskupené pred krbom“ (13) m. ... pred *kozubom*. Veď ešte naše staré matky sedávaly *pri kozube* a rozprávaly nám slovenské rozprávky. Ba v starých kalendároch bývala zvláštna rubrika s titulom *Pri kozube*. Prečo opovrhovať domácim a vlastným? A potom, ako by urobili prekladatelia zdobnelé slovo z *krb*, ako by chceli nahradiť naše *kozúbok*?

„s ľahkou vľajúcou tunikou“ (13) m. ... *povievajúcou tunikou*. Prečo „vľaje“, keď po Slovensku to *povieva, veje*? Podobne prečo švitoriť m. *čvirikať, džavofať*?

Takí prekladatelia, ako sú uvedení, mali by nerobiť chyby v krátení viet priechodníkom. Na 14. strane čítame: „a nedokončiac ani svojho Tristana..., skladala“. Alebo: „Terezia, opustiť Dechartra, šla“ (120). Keď nechceme upotrebiť prídastia minulého na -*vší*, opíšme to, len nezauskuje slovenčinu, veď dostáva sa jej dosť od neodborníkov!

Prečo osmahlý (15) m. *ohorený, počerný*? skráň (16) m. *slucha*? tekavý (17) m. *vrťkavý*? skličko (17) m. *skielce*?

Potom ten vokatív „Pane Dechartre“ (94)!

Teraz o Machytkovom „poslovenčení“.

Tu som zistil: bez m. *baza* (všade na strednom Slovensku len tak!), brambor m. *zemiak* (veď i v Modre je *zemák*!), hvozdič m. *klínček* (tak ho pozná i ľud!), kopretina m. *králik, kráľ, krále*; krecht m. *hrobka zemiakov*; krmítko m. *křmidlo*; kur m. *kura, kury, kohút, sliepky* a pod.; lichoprstci m. *nepárnoprstci* (veď v slovenčine *lichó* = *zlo*!); lokoť m. *lakeť*; maliník m. *malinčiak*; mšica m. *voška*; pinkava m. *pinka*; poštolka m. *pustovka*; rdesno vtáčie m. *šfukavica, truskavec*; sudoprstci m. *párnoprstci* (veď naše deti, keď počujú slovo „sudoprstci“, hneď si pomyslia na sudy, že to zviera má prsty ako sud); škovran m. *škovránok*; špaček m. *škorec*; keď *škrečok*, potom by mal byť i *svrčok*, nie *svrček*; *sýčok*, nie *sýček*; topenie m. *kúrenie*? Ale do našich škôl už naskrze nemali schvaľovať učebnicu, v ktorej sa rozpráva

o bekyni zlatoritnej! Nemôže to byť *bekyňa zlatochvostná*? To sú nie pupene, ale *puky*! Pupene môžeme mať i po tvári! Vraj „u orechu“! Čerta, *pod orechom, pri orechu*! Neplatí výhovorka, že neschvália knihu v pravej slovenčine. Keď schválili v uvedenej knihe dobré slovenské názvy rastlín — *záružlie* m. č. blatúch, *otgován*, m. bez a pod., boli by schválili všetko ostatné. Prečo česno, keď je to po slovensky *ľetáč*? Prečo prišiel *ľetáč* do zátvoriek? Sovy majú perie *našuchorené* a *hybké*, nie načechrané a hebké (47)!

Všetko je „u“ m. *pri, pod*, na pr. „u živého plotu“ m. *pri živom plote*! Listok štukavice, truskavca je vraj kopijnatý m. *kopijovitý*; pestík m. *piestik*? pilovitý m. *pílovitý*, veď v slovenčine je *píla*, nie *pila*! V učebnici je množstvo chýb, nielen jazykových, i vecných, vytekajúcich z neznalosti jazyka.

Na učebniciach sa znamenite zarába, nuž ti, čo poslovenčujú, mali by sa viacej starať o správnosť jazykovú.

Ján Mihál.

NOVÉ KNIHY.

ORÁČINA. Román Kvetoslava Urbanoviča. Vydal L. Mazáč v Prahe 1933. Dva diely 45 Kčs.

Nový román Urbanovičov vyšiel v Edícii mladých slovenských autorov, ktorú pozorne rediguje Ján Smrek. Istotne aj jemu možno ďakovať, že na Urbanovičovej reči badať znateľné zlepšenie. No jednako okrem niekoľkých nedôsledností pravopisných treba si všimnúť istých chýb, ktoré sa pravidelne opakujú aj u Urbanoviča. Spomenieme aspoň najneprijemnejšie:

čša-čiaša: *pila* zo zlatej čiaše života I, 10. V Pravidlách slk. pravopise (str. 105) je *čša*, ale (str. 106) i *čiaša*, čo je zrejme chyba, keďže v slovenčine oddávna bolo len *čša* a druhotvar *čiaša* dostal sa do Pravidiel iba omylom, ako to uznali aj zostavitelia; preto píšme vždy *čša*.

svetársky-svetácky: A čosi svetáckeho... kmitlo v ňom I, 18. Nie tak! Veď aj Pravidlá poznajú len slovo *svetár* (str. 290), teda ani prídavné meno nemôže byť ináč ako *svetársky*. Pravda, v češtine je *světák*, *světácký*.

bližný-spolubližný: ale túto slabosť svojich spolubližných vedia pochopiť I, 17. Slovo „spolubližný“ je priam také zlé, ako keby sme si urobili „spolupriateľa“. Alebo je mi nikto blíznym, alebo priateľom, no spolubližného a spolupriateľa veru nepoznáme. Podľa možnosti vyhnime sa složeným slovám tohoto typu. Veď zväčša sú celkom nepotrebné.

púhy? Miloš je púhy správca štátnej hory I, 26. Kdeže! V tomto prípade povedali by sme po slovensky len *iba*. Slovo *púhy* je v krásnej spisbe zbytočné a neslovenské.

pery-rty: Urbanovič obľúbil si slovo *rty* (viď I, str. 23, 31, 42, 47, 51, 54, 59 a veľmi často), a to naozaj zbytočne.

Uznáme básnikovi, že napíše *rty*, keď potrebuje jednoslabičné slovo, lež v spisovnej próze mali by sme dať prednosť peknému slovenskému slovu *pery*.

chladnokrvný-chladnokrevný: Urbanovič píše *čistokrvniak* (I, 27), ale už *chladnokrevný* (I, 120). V Pravidlách najdeš (str. 163) *krvný*, teda dobre je len *chudokrvný*, *chladnokrvný*. Pravda, slovo *čistokrvniak* je dobré.

opodiaľ? Darmo by sme hľadali toto slovo v Pravidlách, niet ho tam. Urbanovič píše: Opodiaľ, pod horou, beľal sa vkusný dom (I, 49), alebo: Opodiaľ bolo zimné krmovisko (I, 115). Nuž v spisovnej slovenčine nenašli by sme slovo *opodiaľ*, veď miesto neho dobre môžeme napísať: *neďaleko*, *blízko*, *pri*, *trocha ďalej* a pod.

rečie: U Urbanoviča často sa stretáme s tvarom *rečie* (na pr. I, 51, 101, 120, 125, 138 a inde), autor sa veľmi vyhýba slovám vraviť, hovoriť, povedať a pod., hoci sú správne. Tvar *rečie* je zastaralý. Znesieme ho v básnickej reči, no v próze ťažko.

ukradnúť-ukrásť: ukrásť z neho ten najkrajší a najdrahší kus I, 44. Tvar ukrásť (v Pravidlách ukrasť) je archaizmus, preto lepšie by bolo neupotrebiť ho. Veď hovoríme napospol len *kradne*, *ukradne*, teda neurčitok musí byť *kradnúť*, *ukradnúť*.

pýtať sa - tázať sa: vraj „táže sa“ I, 31, 35, 46, 81, 83, 95 a veľmi často. No v spisovnej reči máme: *pýtať sa*, *opytovať sa*, *dovedať sa* a pod. Sloveso tázať sa pokladáme za zbytočné a nezvyčajné.

divý-divoký: divoké blesky I, 53; divoko skáču I, 124. Vari nie tak. Veď v spisovnej reči môžeš čítať len *divý*, *divo*, slovo divoký nepoznajú ani Pravidlá.

smäd-žížeň: aby ukojil svoju žížeň I, 68. Slovo žížeň dostalo sa k nám z biblickej češtiny. No ťažko pochopiť, prečo autor ho má radšej ako pôvodné slovenské *smäd*. Básnik môže napísať žížeň, no prozaik má sa pridržať pôvodných slovenských slov.

hľadiel-zieraf: Bartolomej Zima ziera na slúžku... I, 70; Zieral na bránu I, 101. Ba ešte čo! Či takto niekto hovorí? V slovenčine poznáme slovesá pozeraf, nazerať ap., ale nie jednoduché zierať, a ani v Pravidlách ho niet. — Načo robiť násilnosti slovenskému slovníku, načo vymýšľať tvar *ziera*?!

vemeno-vämeno: Tvar vämeno (tri razy na str. 76) nijako neobstojí, veď *ä* nie je tu za praslovanskú nosovú hlásku. Keď nepíšeme väža, ale *veža*, tak nesmieme písať ani vämeno, ale *vemeno*.

bojazlivý-bázlivý: vraj „bázливо milý“ I, 32. Nikdy! Spisovne je len bojazlivý, teda aj bojazlivo.

prehovoriť? Urbanovič dôsledne píše: prehovorí k Veselému (I, 112), prehovorí s Vierou (I, 114), prehovoril (I, 121, 122) a pod. Nebolo by lepšie písať jednoducho po slovensky: hovorí Veselému, hovorí s Vierou alebo rozprávať s Vierou a pod.?

rosyplný? Vraj „rosyplný vzduch“ (I, 126). Ustavične upozorňujeme, že prídavné mená na *-plný* sú neslovenského pôvodu, že také „tajuplný“ je nepekňý germanizmus, ktorému sa treba vyhýbať nielen v slovenčine, ale aj v češtine. Urbanovič jednako napíše „rosyplný“, čo je ináč aj nesmysel, lebo vzduch nemôže byť „rosyplný“.

kedy-tedy - tu a tam: Chodieval tu a tam k nám I, 83. Veru toto je nedobre, veď miesto tu a tam má stáť: *kedy-tedy*. Priam tak aj miesto: ... iba ďateľ zaklopal tu a tam (I, 126), má stáť: ... iba ďateľ zaklopal *kedy-tedy*.

Uviedli sme aspoň niekoľko bežných chýb. Veríme, že autor bude si všímať viacej rečovej stránky svojich diel. *H. B.*

ROZLIČNOSTI.

Srdečný. — Toto prídavné meno má svoj ustálený význam, označuje, čo ide od srdca, čo je milé, znamená niečo, čo súvisí s láskou. Význam prenesený na svet duchovný. Preto za nesprávne musíme uznávať, keď sa mu dáva význam príslušnosti k srdcu ako čiastke tela, ako na pr. vo výraze: *srdečná choroba*. Tu je na mieste len *srdcový*. Podobne utvorené sú aj iné prídavné mená, ako *slncový*, *vrecový* ap. *M. Knap.*

Stredečný? — Má to byť prídavné meno od substantíva *streda*. Teda „*stredečný*“ by mohli byť noviny alebo dni. Že je to nemožné, každý cíti, ale ťažko najdeme vhodné adjektívum. Možno je: *stredný*, *stredový*. Ale prvé má už iný význam a patrí k slovu „*stred*“. *Stredový* by bolo dobré, ale je nezvyčajné. Preto analogicky podľa *včerajší*, *zajtrajší*, *raňajší*, *laňajší*, *nedeľňajší*, *sobotňajší* najvhodnejšie je *stredajší*. *M. Knap.*

V Bratislave dňa 20. februára 1934. Na žiadosť niekoľkých našich čitateľov opakujeme, že čiarku nekladíme medzi príslovkové určenia rozličného druhu. Píšeme: V Turčianskom Sv. Martine v mesiaci auguste bývaly národné slávnosti. Tu medzi príslovkové určenie miesta a času nedávame čiarku, teda nemáme ju klásť ani v datovaní. Správne je len: V Bratislave dňa 20. februára 1934.

Kedy píšeme x? — V ostatnom čase začínajú písať *ks* miesto *x*. Musíme byť rozhodne proti tomu, lebo ostane vždy množstvo cudzích slov, v ktorých *ks* miesto *x* bolo by proste neznesiteľné. Okrem toho v niektorých cudzích slovách *x* vyslovujeme ako *gz*, na príklad: píšeme *exemplár*, ale vyslovujeme *egzemplár*; oproti tomu píšeme *exkomunikovať*, no vyslovíme *ekskomunikovať*. Teda pozor na *x*. Píšeme ho dôsledne tam, kde ho má latinčina. Zbytočne nefonetizujeme, lebo z toho mohol byť len chaos. Je ozaj nemysliteľné, aby sme cudzie slová s *x* písali foneticky. Keby išlo len o dve-tri slová, nič by sa nestalo, ale už na príklad v lekárskej terminológii koľko je slov s *x*, kde *ks* písať nemožno. Preto dajme pokoj litere *x* a neprepisujeme ju ako *ks* alebo *gz*.

Pred a po maturite. — To je zle. Dve predložky, ktoré sa spojujú s rozličnými pádmí, nemožno postaviť pred jeden pád. Máme hovoriť a písať: *pred maturitou a po maturite*, alebo: *pred maturitou a po nej*.

Izba-pokoj. — V niektorých hoteloch prenajímajú *pokoje*, hoci rečove nepokazený Slovák pozná len *izby*. *Pokoj* značí po slovensky *mier*, nikdy *izbu*!

Ťpnuť - trnúť. — V slovenčine u niektorých slovies II. triedy máme kmeňovú spoluhlásku, hoci v češtine jej niet. Oproti českému *lnouti* (<*lnouti* a to z **lɔpnouti*) je v slovenčine *línúť*, podobne máme *ťpnuť*, ale česky je *trnúti* (<**trpnúti*). Preto v spisovnej slovenčine neobstojí veta: *Prajní trnú*, neprajní hrozia. Tu by mal stáť tvar *ťpnu*.

Poznamenávame, že ani Pravidlá sík. pravopisu neuvádzajú slovo *trnúť*, ale len *ťpnuť*.

Parfum-parfým, revue-revü. — V Urbanovičovej Oráčine (I, 73) našli sme slovo *parfým*, inde zasa čítali sme *revü* s *ü*! Takto to nejde! Francúzske slová, ktoré sme prijali do literárnej slovenčiny a ktoré majú vo francúzštine *u* (vyslov *ü*), neprepisujeme foneticky, t. j. nepíšeme miesto francúzskeho *u* literu *ü*, prípadne *y* (ako v slove *parfým*!), ale ponecháme francúzske *u* nezmenené; teda písať máme: *revue, parfum, nuansa* (ako *anonsa*) a pod. Pravda, francúzske *u* vyslovujeme po francúzsky.

Tašiel, tašla. — Samo Czambel v knihe *Slováci a ich reč* (str. 114) napísal o slovese *fajst* toto: „Tu chcem ešte vyzdvihnúť niekoľko takých maďarizmov, s akými sa pri každom kroku stretávame, také sú všetky slovesá s *fa* (po maď. *oda-*, nem. *dahin*), až len volia ako *fa* nepomreli (ha csak valahogy *oda* nem haltak, *oda* nem vesztek), žijú podnes. Pov. slov. 256. Často sa prekladá týmto *fa* maďarská predpona slovesná *el-*, už len volajako *fa* vyživíme (*el-élünk*), tajdiže mi s oči (ugyan menj *el* a szemem elől) ...“

Toľko o veci Czambel. Jeho pozorovanie je naozaj správne, veď tvary *tašiel, tašla, tašli* a pod. nežijú vo všetkých slovenských nárečiach, ale iba v nárečiach, vystavených maďarskému vplyvu. Nemuseli by sme sa takéhoto maďarizmu báť, keby nebol škodlivý. Lež tvary „*fa* choď = mennj *el*, *fa* šiel = *elment*, *fa* sa strovalo = *elkelt*“ (tieto doklady uvádza Jančovičov slovník 327) mohli by byť na škodu slovenčine, najmä keby sa rozšírili v spisovnej reči; veď potom miesto pôvodných zvrátov *choď preč* alebo *odíď* hovorili by *fa chod* a pod., čo isto nebolo by na osob našej reči.

Preto dbajme o to, aby sme slovko *fa* neužívali vo význame maďarského *el*. Najmä vyhybujme tvarom *fajst, fašiel, tašla* a pod.

Pravda, proti príslovke *fa = tam* nemožno nič namietat, na príklad: *choď fa sám* (porov. Stanislav, Lipt. nárečia 427). Zlé je podľa maďarského urobené *fa chod = odíď* alebo *choď preč*, ale dobre po slovensky je *chod fa*, t. j. *chod tam*.

Museli sme upozorniť na chybné tvary *fašiel, tašla* a pod., lebo v ostatnom čase badať, že niektorí spisovatelia si ich veľmi obľúbili a vidia v nich bohvie aké svojskosti. — Ináč tvary *tašiel, tašla* ap. jasne dokazujú, že nemožno preniesť do spisovnej reči všetko, čo je v nárečiach.

Obchod s ovocím. — Chybným učením českých puristov začalo sa u nás písať *obchod ovocím*, *obchod železom* ap. miesto *obchod s ovocím*, *obchod so železom* a pod. V ľudovej reči počul iba *obchodovať s niečím*, teda podľa toho máme aj *obchodníkov s remeňom*, *s módnym tovarom* i *obchody s vinom*, *s ovocím* a pod. Tak učia i Pravidlá slk. pravopisu (str. 199). Na toto upozornili sme už čitateľov v prvom ročníku Slovenskej reči (str. 188) a teraz upozornenie opakujeme, dúfajúc, že napokon aj páni obchodníci uznajú naše dôvody a opravia chybné nápisy.

Treba rozumieť - je rozumieť. — Vladimír Šmilauer napísal v knižke Pavlovi Bujnákov (str. 29) takúto vetu: Patrne je tu rozumieť niektorú inú dedinu. Nuž zvráť „je rozumieť“ miesto *treba rozumieť* je celkom neslovenský, prenášaný k nám z češtiny. Nemožno sa takej chybe čudovať u autora, ktorý píše „silnica“ miesto *cesta*.

Celkom, cele a docela. — Pánu J. M. v Trnave: Do spisovnej reči všla sa príslovka *celkom*, okrem nej býva i *cele* (tak píše na pr. E. B. Lukáč v zborníku P. Bujnáka, str. 82, ale aj iní), no *docela* je menej časté.

ZVESTI A POZNÁMKY.

Dnešný stav slovenského názvoslovia zemepisného. — Ujednotenie slovenského názvoslovia zemepisného stáva sa čím ďalej tým potrebnším a to tak so stránky jazykovej, ako odbornej a kartografickej. Záujem slovenčiny by vyžadoval, aby obidve stránky pracovali ruka v ruku — spoločne. Žiaľbohu, nižšie vylíčený postup ušľachťovania názvoslovia odborného ide úplne svojou cestou bez pomoci filologických pracovníkov. Je to rozhodne na škodu veci a stane sa, čo by sa rozhodne nemalo, že slovenskí filológovia azda onedlho budú postavení pred celkom hotovú vec. — Práca sa koná už niekoľko rokov.

Roku 1930-ho bol prvý sjazd čl. geografov v Brne, kde o novom rozdelení čl. Karpát prednášal univ. prof. dr. Jiří Král z Bratislavy. V diskusii po prednáške prof. Žižka navrhol, aby sa tvorily hneď vedecké názvy československé a nie

osobitne české a slovenské. Prof. J. Král tento návrh prijal. (Vid' Sborník čl. společnosti zeměpisné, roč. 1930, seš. 7. a 8., str. 250.) Druhým referentom bol univ. prof. dr. Fr. Kolářček z Brna. Prednášal o československom pojmovom názvosloví zemepisnom. V debatach prof. J. Král navrhoval pojmové názvoslovie — československé, prof. Horák už len české. Tento posledný návrh bol prijatý najmä po vysvetlení prof. J. Hromádku (docenta univerzity v Bratislave), že „zemepisná terminológia slovenská, nově utvořená překladem učebnice prof. Nikolaua, je nevhodná; Slováci nemají vlastního názvosloví geografického“. (Vid' spomenutý Sborník str. 251 a n.) Okrem toho oznámil, že ministerstvo školstva požiadané bolo rezolúciou, aby zaviedlo *jednotnou terminologii*.

A konečne v rezolúcii zasadnutia sekcie i sjazdu požiadaná bola Národná rada badateľská, ktorej hlav-

nou úlohou je organizovať prácu, aby sa ujala úpravy pomiestnych názvov na topografických mapách. Takýto bol stav slovenského názvoslovnia zemepisného r. 1930.

V októbri lanského roku bol 2. sjazd čl. zemepiscov v Bratislave. Tu plukovník Vojenského zemepisného ústavu dr. Jiří Čermák referoval už „o dosavadní práci komise pro revizi pomístního názvosloví při Národní radě badatelské“. (Viď Sborník II. sjezdu čl. geografů v Bratislavě 1933. Zeměpisné práce č. 6. str. 18 a n.) Podľa referátu dr. Čermáka pri geografickom komitáte Národnej rady badateľskej utvorila sa názvoslovná komisia, ktorá má zaviesť jednotnosť v geografických názvoch našich máp.

Názvoslovné ťažkosti boli pôvodne dvojaké: ustálenie názvov miest, a pod., čo riešil jednotne zákon z roku 1920-ho o úradných názvoch; ostal teda problém názvov pomiestnych, t. j. riek, potokov, vrchov, vŕškov, dolín, a pojmov. Pri ich určovaní treba mať zreteľ nielen na požiadavky geografické, ale aj na hľadisko historické, archívne dokumentárne i jazykospytne, preto je to práca zdĺhavá a zodpovedná. Aby sa vec úspešne riešila, pripraví sa najprv t. zv. vzorná mapa „štandardná“ (v rozmeroch 1:1,000,000), ktorej každý názov bude vedecky doložený záznamom, obsahujúcim genezu názvu, terajší spôsob užívania, jeho správne, prípadne nesprávne znenie. Mapa bude vydaná s časťou textovou, kde budú opodstatnené názvy na mape užité a vymenované budú i názvy odchýlné, nesprávne ap.

Spracovaním pomiestneho názvo-

slovnia karpatskej oblasti poverení boli univ. prof. J. Král a doc. J. Hromádka. Západná časť štandardnej mapy má byť hotová už v prvej polovici tohto roku, východná časť (Slovensko a Podk. Rus) zasa do konca roka. Názvoslovie mapy štandardnej bude záväzné, smerodajné pre všetky mapy, preto jeho spracovanie má pre nás Slovákov eminentný význam. Žiadame si, aby pri ustáľovaní názvov šetrený bol slovenský ráz našich názvov a aby sa netvorili mená nové cudzej príchuti ako zákonom z r. 1920-ho, na pr.: ...nad Váhom, nad Turcom, nad Oravou, miesto „Turčiansky“, „Oravský“, „Považský“ a pod.

Nechápeme, ako sa môže sjazd usnášať a žiadať ministerstvo o zavedenie jednotnej terminológie. Malo by to azda znamenať nerešpektovanie slovenčiny ako spisovného jazyka? Je jasná vec, že názvoslovie miestne a pomiestne má byť spoločné: na Slovensku slovenské, v Čechách české, ale nemôže byť už spoločné názvoslovie pojmové, ktoré podlieha zákonom spisovnej reči, a tie sú dve.

P. Florek.

Spisovná slovenčina potrebuje vlastnú terminológiu pre všetky náukové odbory. Keď sa ona ustáľuje súčasne i v češtine, malo by sa prísne dbať na to, aby práca bola vzájomná, kde by sa rešpektovaly záujmy obidvoch spisovných jazykov. Ak by sa tak nestalo a štandardnou mapou názvoslovnou bolo by oktrojované zemepisné názvoslovie, nezodpovedajúce duchu spisovnej slovenčiny, utvorí si náš spisovný jazyk terminológiu — osobitnú.

Redakcia.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačila Nová kníhtlačiareň v Turčianskom Sv. Martine.